6

ETHICÆ,

SEV

MORALIS PHILOSOPHIÆ

BREVIS ET PERSPICVA

DESCRIPTIO:

DILIGENTER *& ordine perfacili explicata, à* CORNELIO VALERIO *Vltraiectino, publico linguæ Latinæ, in Collegio trilingui Buslidiano, professore.*

Pythagoreorum Diversorum Fragm.ta p. 78.

117

ANTVERPIÆ,
Ex officina Christophori Plantini.
M. D. LXXXII.

Ὡς ἀπὸ τῆς βίβλου.

Ἤθεα κεδνὰ μαθεῖν εἰ δὴ λέεαι, ἠδὲ διδάσκειν,
Ξεῖνος, ἀναπτύσσειν ἄπτερα δέλτον ἐμήν.
Εὐμαθέως γάρ σ᾽ ἀληθείᾳ τόδε γράμμα κελεύθῳ
Ἄξει, τὸ δνοφερὸν πᾶν σκότος ἐξελάσαι.

BREVIS ET PERSPICVA TOTIVS ETHICÆ, SEV MORALIS PHILOSOPHIÆ DESCRIPTIO, DILIGENTER, & ORDINE PERFACILI EXPLICATA À CORNELIO VALERIO VLTRAIECTINO, PUBLICO LINGUÆ LATINÆ IN COLLEGIO TRILINGUI BUSLIDIANO PROFESSORE.

DE ETHICÆ FINE AC PARTIBVS. CAP. I.

ETHICA *philosophia, quæ est de vita ac moribus, & Latinè Moralis appellatur, est bene viuendi ratio; seu de moribus & vitæ communis actionibus, atque officiis rectè iudicandi scientia. Eam philosophi diligenter excultam, naturæ tantùm lumen rationémque ducem secuti, nobis tradiderunt: quorum studium omne aut in naturæ obscuritate inuestiganda, & explicanda, aut in vitæ ac morum institutione præcipuè versatum est. Quanquam autem, vt Cicero scribit, iam inde à Platone fuerit accepta philosophandi ratio triplex: vna, de vita & moribus: altera, de natura & rebus occultis: tertia, de disserendo, & quid verum & falsum, quid rectum in oratione, prauumue sit; quid consentiens, quid repugnans, iudicando: nullam tamen Philosophiæ partem diligentiùs, auctore atque hortatore Socrate, sunt persecuti, quàm eam, qua nihil ad vitam leniter ac tranquillè degendam magis erat necessarium, quæ mores hominum ad humanitatem & moderationem instituit, omnésque vitæ actiones virtutis norma dirigit: vt honestè, id est, piè & iustè viuendi ratio teneatur: vt de rebus bonis & malis, honestis & turpibus, expetendis & fugiendis, vtilibus & inutilibus, rectè infor-*

Ethica philosophia est ars vitę bene degendæ.

Vsus & finis Ethicę.

Duę præcipuę partes philosophiæ, Physica & Ethica: vtriusque instrumentum est Logica.

lib 1. Acad.

Philosophorũ studium versatur in rerũ contemplatione: in virtutum actione: in sermonis artiumq́. differendi obseruatione.

Philosophus est is, qui omniũ rerũ diuinarum atque humanarum naturam caussasque noscit: & omnem bene viuẽdi rationem tenet, ac persequitur, ait Cic. li. 1. De orat. Breuius definiri potest, Vir bonus, & veritatis inuestigãdæ studiosus.

Vtilitas huius philosophiæ.

informentur hominum iudicia: qui ſæpe malè de his iudicantes, non ſuo pretio res bonas & malas æſtimant. Præclarum hoc Dei donum eſt, rectum de rebus diuinis & humanis iudicium. Deus enim & lumen animi noſtri, mentisq́ contagione corporis obſcuratæ vim excitans, nouo ſplendore illuſtrat, & voluntatem miſerè deprauatam ſua benignitate corrigit. His adiumentis inſtructi, ad veri cognitionem & ſcientiam peruenire contendamus. Sunt nonnulli qui putent, optimam viuendi rationem eſſe potius ex literis ſacris, quàm ex prophana philoſophia petendam. quod nos quoque tutius & certius eſſe putaremus, ſi diuinis illis Dei voce proditis litteris ea, quæ de ciuili hominũ inter ipſos cõſociatione, & reipub. conſeruatione (ſine qua Dei præceptis obſequentes, & pij viri tranquillam vitam agere non poſſunt) & quæ de cuiuſque virtutis natura & & officiis diligẽter & certo ordine à prophanis ſcriptoribus tradita ſunt, continerẽtur. Quare quoniam philoſophi Chriſtianæ religionis ignari illi quidẽ, ſed humanæ ſapientiæ perſtudioſi, legem illam naturæ diuinitus in omnium hominum mentibus inſculptam ſequentes, conſtanti perpetuoq́ de rectè perperamq́ factis iudicio vtiles ad vitam bene degendam leges ac præclara de moribus præcepta dederunt; grauesq́ nobis ſententias reliquerunt, quibus ad virtutem excitemur, eius pulchritudine, & vtilitatibus allecti; & à vitiis deterreamur, eorum turpitudine & noxis alienati: vt ſponte faciamus ipſi, quod ceteri metu legum facere coguntur: ipſaq́ natura duce rectè honeſteq́ viuendum eſſe intelligamus, & bonis à Deo propoſita præmia, maliſq́ ſupplicia, idq́ conſcientia teſte, qua quiſque vel accuſatur, vel excuſatur: cur his vereamur vti, præſertim quæ nihil Chriſtianæ religioni aduerſantur, & proſunt

Rectum de rebus diuinis & humanis iudicium, Dei donum eſt.

Cur philoſophia diſcenda Chriſtianis.

Vtilitas philoſophiæ.

Finem liberalis inſtitutionis eſſe, vt puer gaudeat honeſtis, & moleſtè ferat turpia, Plutarchus ſcribit in libello De virtute morali.

prosunt plurimum? Nos igitur à Philosophis ingenio, doctrina, longo rerum vsu ac prudentia praestantibus vtilissima bene viuendi praecepta mutuati, certissima litterarum sacrarum norma dirigamus. Totius Philosophiae quae de moribus est, in his tribus summa consistit: vt finis hominis & felicitas intelligatur; vt animi perturbationes cohibeantur; vt virtutes & his contraria vitia cognoscantur; illas vt amplectamur, haec vt fugiamus, vitamq́; cum virtute, piè, ac iustè viuamus: ne de religione vera malè sentiamus, néve quod nobis fieri nolumus, alteri facere velimus. Id enim praecipuũ rectè philosophantium studium est, vt praeceptis naturae, legi, ac rationi consentaneis, hominum voluntas ad virtutem atque omnem humanitatem, & ad amabilem concordiam informetur: vt & priuatim & publicè bene viuatur, atque naturae praescripto obtemperetur. Tria totius Ethicae philosophiae summa capita. Piè & iustè viuere, est amare & colere Deum: diligere & iuuare hominem.

Quoniam autem omnes disciplinae parantur natura, arte, & exercitatione; requirit haec quoque morum institutio naturam diuinitus ad studium virtutis excitatam, & artem, seu bene viuendi praecepta, & exercitationem virtutis. quarum duae priores ad prudentiam fortasse magis referantur, postrema certè reliquas virtutes, quae propriè morales dicuntur, perficit: qua comparatur habitus, & consuetudo in naturam conuertitur, vt facilius animus rectae rationis imperio assuefactus perturbationibus resistat. Haec beneinstituẽdae vitae disciplina quamuis vna eadémque sit, diuersa tamen ratione tribus partibus distincta, in Ethicen, Oeconomicen, & Politicen diuiditur: quarum prima ad singulorum hominum mores formandos pertinet: altera ad familiam bene instituendam: tertia ad remp. rectè administrandam. Prima cuiusque hominis animum instituit, & ad virtutem informat: estq́; principium fa- Tres omnium artium efficientes causę.

 milia,

Philosophia moralis diuiditur in Ethicen, Oeconomicen & Politicen: quarũ prima hominem ad oeconomicam & politicã vitam instruit.

milia, sicut familiarum multitudo ciuitatis. Ac primùm quidem ea quæ singulorum hominum mores animumq́ bene viuendi præceptis instruit, explicabitur. (Informandus enim primùm omnium est, qui vel familiam vel ciuitatem rectè gubernare possit) deinde breuiter Oeconomica & Politica, quas non incommodè fortassis infrà quo loco prudentia tractatur, comprehendere licebit: nisi quis ad Iustitiam generalẽ referre malit, vt sit Iustitia domestica & ciuilis. Quoniam igitur materia in qua versatur omnis hæc morum institutio, sunt actiones humanæ, quas à libera voluntate proficiscentes ipsa rectè instituere & rationi subiicere docet, (hoc enim efficere, proprium est Ethicæ philosophiæ munus) omnes autem actiones ad vltimum aliquem finem referuntur: nihil hîc prius, quàm de fine ac summo bono, ad quod actiones diriguntur, breuiter explicandum videtur. Quo cognito, mox de actionibus, quibus ad eum finem perueniri possit, paulò copiosiùs erit disserendum.

Materia Ethicæ philosophiæ.

Ethicæ philosophiæ officium.

De fine hominis ac summo bono. CAP. II.

Suum cuique rei bonũ est, & proprius finis: sed homo liberè finem suum expetit; res aliæ natura duce.

SOLI *homines, quia ratione præditi sunt, non solùm nihil nisi finis alicuius caussa, agunt, verùm etiam extremum aliquem suarum actionum finem, eúmque optimum sibi proponunt: cetera verò animantia ad id solum quod adest, cæco naturæ impetu feruntur. Quoniam autem finis omnis, si sit expetendus homini, bonus est: erit extremus finis, summum bonum, & per sese expetendum, cuius gratia fiunt omnia, & cuius adeptione felices redduntur homines, ac beati. Sed quid illud sit, quod vltimum atq́ vnicum statuendũ videatur, ac summum bonum, dubitatum est à Philosophis, ac diu frustrà quæsitum, varieq́ disputatum: quorum alij felicitatem in voluptate posuerunt, alij in sola virtute,*

De summo bono sententiæ diuersæ philosophorum.

tute, alij in scientia, alij in honore ac dignitate, alij aliis in rebus. Plato reliquis diuinior, eam in primi boni, seu ideæ boni, seu Dei ac diuinæ sapientiæ contemplatione perfruenda constituit: cui quo similior quis efficiatur, eo feliciorem, magisq́ beatitudinis ac summi boni participem fore censuit; sed eam in hac vita non contingere, quòd nemo possit ante obitum dici beatus. Aristoteles libro primo ad Nicomachum, in actione perfecta virtuti optimæ ac perfectissimæ consentanea, in vita perfecta; nimirum quæ prudẽtiæ regula dirigatur: quòd ea videretur homini summam & cumulatã perfectionem adferre: cùm & Peripatetici doceant, virtute quidem beatam vitam effici; sed eam tamen, si corporis & fortunæ bonis exornetur, beatissimam fore: cõstare enim beatitudinem triplici genere bonorum: sed in libro decimo, in contemplationis delectatione felicitatem positam esse iudicauit: vt quamuis illa actuosa felicitas ad hanc contemplantem referatur, in suo tamen genere sit vltimus finis. Vtrique beatitudini voluptatem quidem honestam esse adiunctam, sed contemplanti perfectiorem ac solidiorẽ ex muneris functione præstantiore & quietiore, ac planè diuina mentisque propria. Quasi verò, quod vnum est summum bonũ, possit esse duplex. Meliùs Plato, magisq́ Christianæ religioni consentaneè, adeoq́ veriùs ita definiuit, vt ex illius sententia nobis quoque rectè summum hominis bonum statuatur æterna Dei videndi perfruendiq́ voluptas, per sese expetenda: quam consecutus, rectè beatus appellatur: cui iam nihil ad summam felicitatem deest: in eaq́ sic acquiescit, vt nihil præterea desideret, cùm sit malis omnibus liberatus, æternaq́ donatus vita sine fine Deo fruatur. Eam in hac etiam vita mens pia, Deo fidens, eiúsque præceptis obsequens, aliqua ex parte sentire potest. vn-

In hac vita nihil est ex omni parte beatum.

Aristoteles virtutis vsum cum vitæ perfectæ prosperitate coniunxit, ait Cic.

Peripateticorum vita beata

Sapientia & contemplatio rerum diuinarum & humanarum Aristoteli felicitatis humanæ perfectio est, quòd ea sola per se expetatur

Beatitudinis comes voluptas.

Summũ hominis bonum Deus, & per hunc vita æterna, hoc est, sine fine Deo frui Atque hoc illud est, quod Dominus noster beatos vocat eos, quorũ est regnum cęlorũ: qui Deũ videbunt: qui cõsolationem accipient, &c. apud Matth. cap. 5.

de vera naſcitur animi tranquillitas, quæ rectæ mentis

Vera felicitas Dei donũ eſt.

conſcientia hominem conſolatur. Sed veram hanc felicitatem nemo, niſi ipſius Dei beneficio ac munere (ne quis homo glorietur) conſequi poteſt. Id enim non eſt volentis neque currentis, ſed miſerentis Dei, & peculiare ſacri Spiritus donum, per Chriſtum Dominum noſtrum conceſſum. Ad hunc nemo venire poteſt, niſi Pater cæleſtis illum traxerit, auctor omnis felicitatis: in quo per filium cognito, ſpes æternæ vitæ repoſita no-

Cur natus homo?

bis eſt: qui nulla alia de cauſſa nati ſumus, quàm vt eum conditorem cognoſcamus, ei gloriam omnem tribuamus, eum tota mente amemus, atque vt ille iuſſit

Deus eſt bonorum omnium & principium & finis, ad cuius gloriam omnes actiones referendæ.

colamus, qui bonorum omnium & principium & finis eſt: ad quem omnes omnium hominum actiones, omnia ſtudia referri debent. Ad hunc finem quia per virtutis actiones perueniendum eſt, ſequitur, vt de his primùm ſit differẽdum.

Menti ac rationi libera voluntas acquieſcens affectus refrenare debet, hoc eſt, vt literę ſacrę loquuntur, obſequens ſpiritui, carnis appetitiones reprimere.

Sed cùm actiones voluntariæ ſint, ipſaq́ʒ voluntas hominis animo ſit inſita, quæ ſoli Deo ſubiecta liberum habet agendi principium, ſed variis motibus ita perturbatur, vt à recta virtutis via ſæpius aberrent humanæ actiones: de affectuum ac vitiorum & virtutum origine paucis explicabimus. Animus humanus mortali corpori incluſus, duabus veluti partibus diſtinguitur: quarum vna cæleſtis eſt, tamquam radius quidam diuino ſplendore collucens, vt mens: altera cor-

Animi tanquã duę ſunt partes, vna cęleſtis, & rationis particeps, vt mens ac ratio, altera rationis expers, vt cupiditas, & iraſcẽdi impetus.

pori coniuncta, vt appetitio ſeu cupiditas & ira. Superior eſt rationis particeps, inferior expers: illius eſt imperare, huius verò parêre. Sed hæc ſæpe velut equus ferociens, aurigæ non obtemperans, impetu fertur ad ea quæ placent, ſiue honeſta ſiue turpia, non audiens rationem & mentem atque intelligentiam, quæ notitiarum eſt particeps illarũ, quæ natura nobis innatæ ſunt, vel potiùs diuinitus inſitæ: hortaturq́ʒ ſemper ad hone-

ſta,

sta, siue ea sint iucunda, siue tristia, siue vtilia, siue inutilia. Triplex enim bonum est: Honestum, Vtile, & Iucundum. Honestum, quod cum recto rationis iudicio congruit: Vtile, quod naturam & vitam iuuat: Iucūdum, quod naturalem appetitionem, vt potus sitientem. Atque ex his fontibus actiones omnes oriuntur. Mentis ac rectæ intelligentiæ est, diiudicare: alterius verò partis est, imperium mentis exequi, & actiones suscipere. Mens duas habet insitas à natura præcipuas notiones; vnam veri falsiq́ diiudicandi, alteram boni maliq́ discernendi. Omnes enim tacito quodam sensu, quæ recta ac praua sunt (modò ne obruatur hoc naturæ lumen) internoscunt: siquidē natura nobis paruos quasi igniculos & semina virtutum, & quandam animi propensionem ad agendum, ac facultatem dedit: hanc affectus mouet: affectum sequitur actio: & ex actionibus crebris comparatur ἕξις seu habitus, aut certè διάϑεσις, vel virtutis, si referatur ad finem bonum; vel vitij, si ad malum. Atque hæc est omnium humanarum actionum origo.

Bonum honestum per se expetendum, vt virtus, vtile, & iucundū propter aliud, vt cetera bona animi, corporis, & fortunæ.

Honestarum actionū caussæ primæ sunt, rationis iudicium, & voluntas

Duę sunt mētis notiones.

Omnium actionū caussæ; mens iudicans, voluntas obtemperans, vis naturalis, affectus, & ex crebris actionibus atque assuetudine habitus, vel bonus ac rectæ rationi consentaneus à spiritu sancto, vel malus à Diabolo & naturæ prauitate.

De affectibus. CAP. III.

CVM *autem omnis virtutum vitiorumq́ ratio ex his veluti principiis oriatur, facultate, affectu, actione, & habitu: hæc breuiter explicabimus: ac de facultate quidē pauca illa quæ dicta sunt, fuerint satis. & discrimen illud obseruetur inter naturalem animi propensionem, & huius propensionis cōcitationem seu affectum: vt naturam hominis iracundi mouet ira, sicut ambitiosi gloriæ cupiditas. Deinceps igitur de affectibus dicendum est. Affectus est appetētis animi commotio ad id quod ille obiicit siue bonum, siue malum: qui si rationi quæ Deo paret, regatur, bonus est; si repugnet, malus, πάϑος à Græcis, & à Cicerone* perturbatio *dicitur,*

Quid affectus.

 & de-

Plutarch. in lib. De virtute morali.

Cur Stoicis affectus fint opiniones & peccata.

& definitur, turbidus animi concitatusq́; motus auersus a ratione, inimicus mētis vitæq́; tranquillæ. A Plutarcho, vehemens motus ex prauo iudicio natus. Stoici cùm viderent hominem multis ac prauis agi cupiditatibus, ipsamq́; naturā hominis integram esse miniméq; vitiosam falsò crederent, negabant affectus esse naturales, sed opiniones tantùm vel boni vel mali, & genere suo omnes esse vitiosos, & ex natura hominum euellendos affirmabant, quibus sapientem liberum esse voluerunt: sed erroris facilè conuincuntur. Primùm enim, esse naturales & ingenitos, ex eo facilè probatur, quòd affectus seu propensiones quædam animantibus natura ipsa insiti sunt, vt amor parentum in liberos. Et quis non videt homines ad iram vel amorem, ad lætitiam vel tristitiam alios aliis esse procliuiores? Deinde non omnes esse vitiosos, ex eo satis perspicuum est, quòd ipsa Dei lex amorem nobis præcipiat in ipsum, in omnes homines: in coniugem, liberos, parentes: misericordiam, spem, fiduciam, gaudium, & alias aliquot affectiones perutiles, & ad excitādum animum necessarias. Quid enim vtilius ad hominum vitam spe gloriæ ac præmiorum, quibus animi ad virtutes excitantur: & metu probri ac supplicorum, quibus à vitiis deterrentur & auocantur? Atque ita quidem affectus commodè possent distingui: vt alij natura boni dicantur, qui cum ratione seu lege naturæ consentiunt, vt beneuolentia, misericordia: alij mali, qui dissentiunt, vt odium, inuidia, superbia, desperatio: alij medij, vt ira, spes, audacia, metus, cupiditas, amor, lætitia, tristitia: qui vt cum virtute congruant, rationis moderatione gubernandi sunt, & mediocritate metiendi. Sunt inter eos alij leniores, quos ἤθη Græci vocant; alij vehementiores, quos illi πάθη nominant. de quibus vide Rhetorica. Ceterùm nec illud

Vitiosos) Stoicis enim affectus sunt peccata, & quicúque dolet, metuit, concupiscit, is peccat. Plutarch. in lib. De virtute morali.

Propensio ad aliquem affectum naturalis est, ipse verò affectus ac motus vehementior, voluntarius, quòd hic, vel institutione, vel metu, vel pudore cohiberi possit.

Vtilitas affectuum

Affectus alij boni, alij mali, alij medij.

illud probandum est, quod quidam putarunt, naturales esse, non etiam voluntarios affectus. Cùm enim voluntas nostra soli Deo subiecta, librum habere videatur agendi principium; existimandũ est, ipsam quidem ad has vel illas procliuitatem, primumq́; etiam impulsum esse naturalem: sed earum commotiones voluntarias, ac rationis imperio posse cohiberi, ne ruant impetúque ferantur, atque hominem mox etiam prope inuitum ad vitia compellant. Quamquam etiam tum voluntas ipsa volens frenos laxat, & aliquo modo retinere possit, si modò adiutorem Deum inuocet. Vt enim sit imbecilla, tamen est aliqua libertas, quæ pudore & metu proposito refrenare possit affectus. Posse autem eos disciplina coërceri, testantur hæc verba diuinitus prodita: Sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis ei. Atque hoc illud est, in quo omnis philosophorum labor versatur, vt in omni vita, in dictis & factis, appetitus pareat rationi, tanquam gubernatrici. quod quidem & primum & maximum bene viuendi præceptum inre censeri debet: vt nihil nisi quod honestum & iustum sit aut appetamus: aut agamus, aut cogitemus: vtq́; tranquillitatem animi, atque in omni vita constantiam retinere studeamus. Cùm autem duabus ex partibus homo constet, animo & corpore: sitq́; duplex animi vis, vt supra dictum est, vna rationis particeps, altera expers: illa constans & quieta est, hæc inconstans & affectibus turbida, quæ sæpius illam commouet: quo fit, vt homo, si rationis ac mentis iudicium sequatur, perturbatione minus commoueatur, sin corporis libidini malit obsequi, variè concitetur. Fons igitur affectuum est, animi pars illa rationis expers. eaque duplex, θυμοειδὴς, irascens, cuius sunt affectus ferè concitatiores, & ἐπιθυμητικὴ, appetens, cuius sunt mitiores. quæ si mentis ac ra-

Affectus esse naturales & voluntarios.

Pudore & metu refrenatur affectus.

Quò spectet omnis philosophorum labor.

Vnde affectus.

ac rationis imperium ac iugum detrectans, suo feratur impetu, statim perturbationum aliqua moueatur necesse est, & vel boni vel mali opinione seu specie modò huc, modò illuc rapiatur; & interdum voluptate aut cupiditate, interdum dolore, aut metu, aliâve cõmotione perturbetur. Ad hæc enim duo genera, quicquid affectuum est, referri posse videtur: quòd omnes perturbationes oriãtur ex opinione boni vel mali, siue præsentis siue absentis. Nam cordis motum aliqua notitia semper antecedit, cùm, vt ille ait, ignoti nulla cupido fit. Ex opinione boni voluptas, ex opinione mali dolor nascitur. Voluptas animum suauitate delenit, dolor cruciat. Ad voluptatem referuntur, amor, desiderium, lætitia, quæ naturam iuuant, & inter hæc præcipuè lætitia; ad dolorem, odium, ira, metus, tristitia, quæ naturam lædunt grauissimè. Omnium autem sedes in corde rectè collocatur, cui magna est cum voluntate coniunctio, quæ vel appetat, vel fugiat, si quid obiectum sit: quod aut iuuare naturam aut lædere videatur. In omnibus porrò mediocritas quærenda est, quod proprium virtutis est, ex quo nonnulli eam definierunt, animi tranquillitatem: quæ existit sedata nimia vel voluptatum appetitione, vel dolorum & laborum fuga.

Omnes affectus ad genera duo referuntur, voluptatem & dolorem, qui velut comites omnem motum affectionē sequuntur: in quibus mediocritas quærenda est, quod virtutis officium est.

In corde, ex quo spiritus in cerebrum exilientes, idque excalficientes, animi perturbationē excitant.

De amore. Cap. IIII.

Amor *est inclinatio voluntatis, in id quod bonum putatur propendens. Cùm enim aliquid oblatum est, quod aut verè bonum sit, aut specie boni placeat; ea opinione commouetur appetens animi facultas ad id potiendum ac fruendum. Bonorum autem quæ ab hominibus expetuntur, genera diximus esse tria: Honestum, vtile, & iucundum, quæ sæpe coniunguntur; quòd idem & honestum & vtile & iucundum esse possit: vt amor parentum in liberos, &c. At non continuò quòd aut*

Bonum honestum, vtile, & iucundum sæpe coniunguntur: sæpe etiam separantur.

aut vtile, aut iucundum sit, honestum est: cùm hæc interdum pugnare cum honesto videantur. Sed nihil tamen est verè aut vtile, aut iucũdum, quod non sit idem honestum: quod autem honestum est, id propter se tantùm nulla nec vtilitatis nec iucunditatis habita ratione expetitur. Quãta sit vis amoris, Poëtarum carmina testantur: & paucos esse nullius amoris sibi conscios arbitramur. Triplicem fecit amorem Plato; primum: qui solam virtutem amplectitur & amat: sed hic affectionum numero exemptus, inter virtutes potiùs reponendus videtur, quòd rectæ rationis iudicio vtatur: alterũ turpem, qui corporis voluptatẽ; tertium, qui animam & corpus amat. Primò nihil generosius est; altero nihil turpius; tertius vtriusq. particeps ille quidem, sed non minùs tamen errat, quàm alter: quòd corporis pulchritudinem admiratur, & vehementer amat. Huic amori blandè venienti, & suauiter animum demulcenti nisi occurratur, & aliò traducatur animus ægrotus; frustrà medicina paretur, vbi iam inualuerit amor, & altiùs insederit: qui nonnunquam extincto paulatim rationis lumine, miserumq amantem vel tabe cõficit, vel ad mortem etiam & atrocia scelera furiis agitatũm cõpellit.

> Nihil verè vtile aut iucundum est, quod non sit idem honestum.

> Amoris] quẽ definiunt, cupiditate fruendæ pulchritudinis. At virtute quid pulchrius? quid amabilius?

> Triplex amor Platoni.

> Amoris impotentis remedium.

De desiderio & spe. CAP. V.

DESIDERIVM *est cupiditas eius boni, quod nõdum adsit, fruendi, id si præsens est, amatur; sin absens, desideratur. Ex hoc fonte, si negligatur iudicium rationis, & immoderata sit cupiditas, atque extra naturæ (quæ paucis est contenta) fines ac terminos egrediatur; multa nascuntur vitia; vt auaritia, ambitio, libido, luxus, &c. Spes à Cicerone definitur expectatio boni. cui contraria est Desperatio, opinata boni adipiscendi difficultas ac diffidentia; quæ inter tristitiæ formas infrà numerabitur. Prudentis est, ea sperare, quæ consequi possit:*

> Quid intersit inter amorem & desideriũ.

> Quid Spes.

> Quid Desperatio.

possit: nec temerè desperare, quò per laborem peruenire possit. Atq; hæc quidē spes, qua bonū vel verum vel adumbratum optamus, distat ab ea quæ Theologica dicitur, & virtus est: ac definitur æternæ felicitatis expectatio, cui item contrarium vitium est, Desperatio. Sed ea virtus ad Patientiam fortitudinis speciem referri potest. Nam Fides theologica, per quam certò creduntur ea quæ non videntur, Prudentiæ ac Sapientiæ tribuenda videtur, Caritas iustitiæ, quæ virtutes omnes in se continet, quæ iure optimo prima virtutum censeri debet: qua Deus propter se diligitur, & homo propter Deum. Atque hæc tria sunt omnibus precibus expetenda Dei dona.

Quid hęc spes à Theologica spe differat.

Fides, Spes, Caritas, pręcipua Dei dona, quę theologicæ seu diuinę virtutes appellantur.

De lætitia CAP. VI.

LÆTITIA *est affectio, quæ boni alicuius præsentis, quo delectatur animus, opinione cōmouetur. Cicero gaudium & lætitiam ita distinguit, vt gaudio placidè & constanter, lætitia verò inaniter, & effusè moueatur animus. hoc affectu maximè iuuatur natura, & cor dilatatur, ac velut amplectens quod visum est bonum, dulciter animum iucundeq; mouet, ac vitam in corde fouet, quam tristitia affectio contraria opprimit. Hæc autem iucunditas & delectatio pro magnitudine boni quod oblatum est, maior esse minórve potest, & aut honesta aut turpis. honesta erit, si naturæ modo ac rationi sit consentanea: qualis ex rerum bonarum contemplatione & studiis comparatur: turpis verò, si immoderata sit, & rationi repugnans: qualis ex corporeis voluptatibus capitur, ex prauis studiis, & ex maleuolentia: veluti si quis alieno malo delectetur: quo vitio nihil esse debet ab homine, præsertim Christiano, alienius. Aristoteles inter hanc maleuolentiam & inuidentiam mediocritatem constituit νέμεσιν seu indigna-*

Quid inter lętitiam & gaudium intersit.

Lętitia naturę prodest: tristitia nocet.

Lętitia vel bona, vel mala.

Gaudia principium sunt nostri Phoce doloris, Ouidius.

ἐπιχαιρεκακία, maleuolentia lætans malo alieno. Lib. 2. De morib. ad Nicom.

dignationem, qua res secundas iis qui sunt illis indigni, obtingere dolemus.

De audacia. CAP. VII.

OPPONITVR *audacia metui; vt audaciam hic intelligamus moderatam audendi vim, ac cōfidentiam animi, & quandam mediocritatem inter nimiam & nullam, seu inter timiditatem & nimiam confisionem, qua quis malum neque futurum, neque præsens exhorrens, pericula confidenter aggreditur. Oritur hæc contrà ac metus, ex dilatatione cordis, spiritibus calorem eius intendentibus: quorum impetu quia sæpius quàm ratione & consilio regitur animus, audaciæ verbum ferè in malam partem accipitur. Contraria est veræ fortitudini, quæ prudenter periculi magnitudine perspecta, magno animo id aggreditur. Ac de affectibus quidem hactenus. quorum moderatio maximè necessaria est ad optatum finem per virtutes contendentibus: vt quadam etiam in terris animi tranquillitate, quæ Græcè dicitur* ἀθυμία, *quam Democritus finem bonorum statuit, futuræ illius ac veræ voluptatis imagine fruamur: quam, sine Christi beneficio, qui solus animos hominum futuræ vitæ fiducia tranquillare potest, nemo vnquam est consecutus.*

Immoderata vis audendi vituperabilis est, & plerumq nocet; moderata laudabilis, & prodest.

Audacię verbum ferè in malam partē accipitur.

Verę fortitudini contraria.

Affectuum moderatio necessaria.

Vnde vera pax & tranquillitas animi.

De odio, & ira, & cognatis affectionibus.

CAP. VIII.

AMORI *contrarium est odium: quod à Cicerone definitur, ira inueterata, hoc est continuata. Nascitur hic affectus ex animi offensione, malum quod videtur auersantis, & alicuius vel facto vel dicto læsi, vel læsum opinantis, & interdum occulta quadam naturæ vi ab alterius amicitia abhorrentis. Quemadmodum autem amore conciliantur omnes, sic odio disiunguntur: quo nihil est humanæ societati perniciosius. quod*

Vnde nascatur odium.

Occulta) Martialis, Non amo te, Sabidi, nec possum dicere quare.

Odisse vitia, nó hominem debemus.

eo etiam grauius est, quo premit occultius. Odisse vitia prodest: at hominem amare, Christiana charitas iubet, & peccati noxam remittere: nulla verò de caussa quenquam odisse, perabsurdum est, & à recta ratione alienissimum.

Ad odium referuntur Cótemptus, Ira, & Inimicitia.

Referuntur ad odium plures affectiones, quæ bono viro fugiendæ sunt: vt contemptus, vt ira, vt inimicitia.

Quid Contemptus?

Contemptus est, quo quis alium se putat abiectiorem: cùm nulla sanè sit caussa, cur se quisquam alij præferẽdum putare debeat, propterea quod ex se nihil ipse proferre possit, quod non aliunde acceperit, vt ex litteris sacris notissimum esse debet Christianis.

Quid Ira videatur: ná ex opinione iniuriæ acceptæ nascitur.

Ira definitur, libido puniendi eius qui iniuria læsisse videatur. affectus hic grauiter hominẽ perturbat, & in eum à quo ille se læsum putat, acriter inflammat; omnium

Affectus iræ omnium turbulétissimus.

affectionum turbulentissima: qua non solum animus, verùm etiam totum corpus interdum ita concitatur, vt præ ira vix homo videre, ac sensibus vti, vix loqui possit.

Quid inimicitia.

Huc inimicitia pertinet, quæ definitur, Ira vlciscẽdi tempus obseruans. huc & discordia, pestis reipubl. huc omnis maleuolentia refertur.

Quid differát iracundia & ira.

Differt iracundia ab ira: quod iracundia sit naturalis facultas, qua quis ad iram procliuis redditur; ira verò, illius facultatis commotio, & à ratione auersus impetus: quo sic interdum perturbatur animus, vt iratus à furioso perparũ distet; ac verè ab Horatio dicatur, Ira furor breuis; & ab Ennio, insaniæ principium.

Ira, furor breuis est.

Inflammatur hac perturbatione, atque exardescit in corpore sanguis; & spiritus agitati subitò ita hominem commouent, & a seipso alienant, vt ex potestate mẽtis exire, nec, antequam resederit impetus, ac sese remiserit feruor, ad se redire dicatur.

Iræ impetus.

Non omnis ira æquè turbulenta est.

Sed non omnis ira æquè turbulenta est. alia enim facilior est, & concitatior, hominemq́ subitò corripit, sed minus diuturna est: alia remissior quidem, sed ama-

amarior & permanentior, atque in odium degenerans, & vindictam expetens. Nec omnis ira vitiosa videri debet, cùm in sacris litteris ita legatur: Irascimini, & nolite peccare. nec malè ab Aristotele mediocritas iræ inter nimium & parum laudata est; & ira moderata fortitudini rerũ maximarum comes adiũcta; quã veteres Academici, teste Cicerone, fortitudinis quasi cotem esse dicebant, id est, adiutricẽ: qua Seneca monet vtendum esse, non vt duce, sed vt milite. Irascendum igitur est impietati, iniustitiæ, ceterisq; vitiis: & excitandus nobis animus cùm opus est, cùm tempus & locus postulant; retinendus verò, si nulla eiusmodi sit irascendi caussa. Et quo grauiùs perturbatus est animus, eo diligentiùs iræ moderabimur, impetum cohibebimus, ac summa vi opprimemus, reuocato statim rationis imperio, & eo, quod iram concitauerat, subtracto, restinguemus ardorem, vel in aliud tempus dilata vindicta, minuemus perturbationem. Diligenter etiam illa procliuitas ad iram nobis refrenanda est, & rationis imperio moderanda, propositis vitæ communis incommodis. Est enim permolesta cum hominibus iracundis consuetudo: sed intolerabilis cum iisdem, si & superbi sint & maledici.

Nõ omnis ira vitiosa est.

Quomodo ira vtendum sit.

Irascendum vitiis.

Quomodo restinguendus ardor iræ.

Permolesta est cum iracundis consuetudo.

De tristitia. CAP. IX.

TRISTITIA, *seu ægritudo, est perturbatio, contrahens ac premens animum. quæ definitur à Cicerone, opinio recens mali præsentis, in quo demitti contrahiq; animum, rectum esse videatur. & breuius: Ægritudo est, animi aduersante ratione contractio. nascitur hæc vel ex mali alicuius præsentia, vel absentia boni. ex hoc fonte multæ perturbationes fluunt, quas enumerat Cicero in extremo libro 3. Tusculanarum quæstionum. & in quarto, cùm quatuor perturbationũ genera posuisset,*

Quid tristitia.

Vnde nascatur.

Aegritudinis ſpecies.

ſet, & definiiſſet, enumeratas repetit his verbis: Sed ſingulis perturbationibus partes eiuſdem generis plures ſubiiciuntur, vt ægritudini inuidentia. æmulatio, obtrectatio, miſericordia,(ſed hunc nos affectum bonū, non animi morbum indicamus) angor, luctus, mœror, ærumna, dolor, lamentatio, ſollicitudo, moleſtia, afflictatio, deſperatio, (quæ ſub metum ſubiici poteſt) & ſi quæ ſunt de genere eodem. hactenus Cicero; quem ſingulas formas definientem ipſe legito. Vt non omnis voluptas vitioſa dicitur; ita nec omnis triſtitia. vtq; gaudere virtute laudabile eſt; ita vitio triſtari ad cohibendum immoderatè geſtientem animum, vtile eſt: nec turpe videtur moderatè lugere coniuges, liberos, parentes, alios etiam coniunctiſſimos & amiciſſimos.

I[illegible]idētia differt ab odio. q[illegible]d illa hoc c[illegible]lta[illegible], hoc ſæpe a[illegible]ertū: illa n[illegible]atur ex a[illegible]is rebus ſecundis, quæ nihil in[illegible]nti noceat: hoc ex e[illegible] q[illegible]d [illegible] ſibi vel ſælu[illegible] v[illegible]leatur e[illegible]é odimus: & inuidia tantùm hominū ſit, odium etiā reliquorum animantium, vt ait Plutarc. in libello De inuidia & odio.

Non omnis triſtitia, ſicut nec omnis voluptas eſt vitioſa.

De metu. Cap. x.

Vnde naſcatur metus.

Quis metus ſit vtilis.

Cur alij ſint alijs timidiores.

METVS eſt expectatio mali, ſeu futuræ ægritudinis ſollicita recordatio, vt Cicero ait: eſtq; ſpei contraria. Naſcitur metus ex contractione cordis, ob imminentis periculi opinionem. vtilis ad vitam eſt moderatus metus, conſilio rationis acquieſcens: immodicus verò vel nimis paruus, vituperatur. Sunt alij natura timidiores, alij audaciores, quod corporis temperationi Phyſici tribuendum cenſent: ſed hic tamen non parum valet opinio, qua vel augetur vel minuitur metus. hæc perturbatio plurimùm naturæ nocet, hominemq; præſertim in repentinis caſibus ita commouet, vt non minus qui vehementer eſt perculſus, quàm qui grauiter iratus, ex poteſtate mentis exiſſe videatur. Sub metum ſpecies multæ ſubiiciũtur, quarum omnium vna cauſſa eſt, finis autem opinioq; mali diuerſa; pigritia. terror, pudor, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido: quarum definitiones apud Ciceronem eodē libro quarto Tuſculanarum quæſtionum requires. Addũtur his,

Naturæ nocet metus.

Species metus à [illegible]icerone definitionibus explicatę.

Adulatio.
Suspicio
Desperatio.
Solicitudo.

adulatio, quæ & blanditia meticulosa dicitur: suspicio, metus ex mali imminentis consideratione: desperatio, deiecta mentis consternatio: sollicitudo, cura angens expectatione mali: & alia nonnullæ species.

Pudor.

Pudorem Cicero perstrinxit, non definiuit. Absolui definitio potest, vt sit pudor, metus turpitudinis, quem rubor consequitur. Is adolescentibus potius quam grandioribus natu conuenit. de quo infra latiùs dicendum est sub capite de Modestia.

De virtute, & eius diuisione, & origine.

CAP. XI.

De virtute & eius diuisione vide Ciceronem De inuentione lib. 2. extremo, vbi tria rerum expetẽdarum genera explicat.

Quid virtus.

AD FINEM *initio propositum omnes hominum actiones diriguntur: ad quem duce virtute peruenitur. quæ breuissime definiri potest, Habitus quo libera voluntas ad agendum rectæ rationi conuenienter incitatur. Rectæ autem rationis appellatione intelligimus legem naturæ, & earum rerum notiones quæ nobiscum natæ, & mentibus nostris diuinitus insitæ sunt, vt de rebus bonis & malis, honestis & turpibus rectè iudicemus vt, Deum esse colendum: neminem lædendum, &c. quæ virtutis norma rectè vocabitur, ad quã omnis vitæ actio dirigatur: cum qua nisi congruat, virtus appellari non potest. Omnis autem virtus, atque omnium humanarum actionũ ille finis esse debet, vt placeant Deo.*

Diuinitus) Nam Deus omnis virtutis auctor est, qui rectam rationem largitur, qui mentes & voluntates hominum regit.
Finis omniũ actionum.

Plures virtutis definitiones.

Definitur à diuo Augustino virtus, ars bene rectéque viuendi: a Cicerone interdum recta ratio, interdum animi habitus, naturæ, modo, ac rationi consentaneus: interdum affectio animi constans conueniensq;, laudabiles efficiẽs eos in quibus est. Ab Aristotele verò definitur, habitus animi ad consultò & sponte agendum aptus in eo, quam ratio nobis præscribit, & quæ prudẽti probetur, in mediocritate positus. In his definitionibus verbum Constans, quid sit habitus, declarat: vt intelliga-

Naturæ scilicet humanæ.

Virtus est habitus animi, rectæ rationi cõsentaneus.

telligamus, hunc virtutis vsu & exercitatione comparari & distingui a naturalibus animi viribus, & ab affectibus. Quod dicitur, ad consultò ac sponte agendum: id significat, voluntariã esse virtutis actionẽ. quòd habitus animi, id ostendit sedem virtutis. quòd in mediocritate positus, id explicatur his verbis ab Horatio,

Explicatio partium definitionis.

Virtus est medium vitiorum vtrinque redactum.

Quæ mediocritas laudabilis sit.

vt ex eo discamus, omnes virtutes mediocritate quadã, quæ prudentibus viris ac rerum multarum peritis, & bonis probetur, esse moderatas. Verùm cùm dicimus, actionẽ virtutis esse voluntariã, seu libero iudicio susceptam; id ita accipiendum est, vt occulto Dei beneficio, ac sacri spiritus ope, sine quo nihil rectè facere possumus, adiuti, recto mentis iudicio parentes, libera voluntate connitentes, virtutis habitum diligentia & assiduo vsu cõparemus. Virtutis enim efficientes duæ sunt hæ præcipuæ caussæ, mens rectè iudicans, & voluntas rectè iudicanti ac præcipienti obtemperans: quæ plurimùm tamen adiuuantur doctrina, quæ cognitionẽ earum sententiarum, quæ natura nobis insunt, ac lumen diuinitus datum magnis sæpe tenebris obscuratum illustret, vt Decalogus: & naturalis propensionis incitatione, & disciplina seu morum obseruatione, ac diligentia in regendis actionibus, velut ocij vitatione, & earum rerum quæ peccandi occasionem offerunt. Plato in Menone scribit, à Deo virtutem dari, non esse à natura nobis ingenitam, (vt Stoici voluerunt) nec (vt Peripatetici) vsu tantùm constare. Certè veras virtutes non nisi diuino munere contingere existimandum est, alios etiam faciliùs à natura flecti, ipsa tamen ratione & vsu confirmari. Quod ad vitiositatem attinet, eam voluntariam esse dubium non est. Rectè igitur hominis actiones liberas esse dicendum videtur, omnésque

Cuius ope continentes homines virtutis habitum comparare possint.

Quomodo virtus paretur.

Vera virtus Dei beneficium est.

virtutes & vitia esse voluntaria. nam quod voluntariũ non est, id nec laudem nec vituperationem meretur; sed venia dignum iudicatur. Quamobrem virtus optimè definiri potest, obedientia voluntatis, rectæ rationi ob-temperantis, vt placeat Deo, qui finis est omnium virtutũ. Contraria vitij seu vitiositatis est definitio. Constat vtrumque his caussis efficientibus, mente seu rationis iudicio, voluntate, vi naturali, affectu, & ex crebris actionibus habitu vel bono, qui virtutis est, & diuino munere datur; vel malo, qui vitiositatis est, & à diabolo aut naturæ prauitate proficiscitur. Diuiditur autem virtus ab aliis in duas partes, Iustitiam & Fortitudinem: ab aliis in quatuor, Prudentiam, Iustitiam, Fortitudinem, & Temperantiam. Alij virtutem, vt totum ex partibus cõstare censent, quod actionibus diuersis accomodatum, quasi diuersas efficiat species, cùm ex omnibus vna virtus absoluta perficiatur: nec vlla sit ex quatuor illis virtutibus, quæ reliquarum comitatu carere possit. Aristoteles in vna prudentia virtutes omnes cõnexas ait. nos accepta à veteribus distributione, virtutem diuidemus in quatuor illas, quas modò posuimus, formas: quarum prima intelligentiam regit, reliquæ voluntatem: quibus subiici potest, quidquid vsquã virtutum reperiatur. Ac primùm de prudentia dicemus, in cuius etiam explicatione breuiter œconomica & politica perstringentur: quæ postea, si videbitur, latiùs explicabuntur. Plato quatuor harum virtutum alias perfectas esse dicit, quæ iam altiùs in animo radices egerunt: quarum inter ipsas ea est societas, vt vna sublata, ruant omnes: alias verò imperfectas, quarum nonnullæ, sublatis aliis, tamen remanere possint. Est alia virtutum diuisio, ex ordine & gradibus perfectionis: quæ distribuuntur in politicas, purgatorias,

Quæ sponte, quę non sponte, quę inuitè, quæ consilio bant: quid voluntas sit ostendit Aristoteles Ethicorum ad Nicom. libr. 3. ca. 1. 2. 3. 4. 5.

Finis omniũ virtutum.

Virtus aliter ab aliis diuiditur.

Connexas) quòd eæ non sine prudentia sint. lib. VI. Ethicor.

Virtus duplex est, alia intelligentiam regit, quæ præstantior censetur, alia volũtatem, quæ propriè moralis dicitur.

Virtutũ quatuor aliæ perfectæ, aliæ imperfectæ Platoni

Virtutes aliæ politicæ, aliæ purgatoriæ, aliæ purgati animi, aliæ exemplares.

> Politicas Cicero in libris De officiis explicat: quibus ratio vitæ ciuiliter & honestè instituendæ cōtinetur.

purgati animi, & exemplares: quam prioris libri capite octauo commentariorum in Somnium Scipionis copiose Macrobius explicat. Primas docet Salomon in Prouerbiis, alteras in Ecclesiaste, tertias in Canticis, quartas in Deo legimus. Politicæ vita humanā regūt, & ciuilem societatem conseruant: ex quibus homines bonis ciuibus grati laudantur. Purgatoriæ labes animorum purgant, & ad victoriam contendunt. Purgati verò animi virtutes, in eo qui deuictis iam vitiis in virtutum amore constanter acquiescit, collocantur. quas diuus Augustinus cum reliquas tres approbaret, non recepit. Exemplares vulgo dicuntur, quæ veluti ideæ sunt, (vt Græci vocant) seu formæ & species in mente diuina, cùm Deus rerum omnium bonarum sit exemplar.

> Purgati animi virtutes D. Augustinus non recepit.

> Virtus cur definiatur à Cicerone recta ratio, seu rationis perfectio; seu recta animi affectio.

Virtus à Cicerone definitur (vt dictum est) modò recta ratio, modò in se perfecta, & ad summum perducta natura: nonnunquam rationis perfectio. quam definitionem Seneca secutus, ait: Virtus non alia quàm recta ratio est, ad quam veluti regulam omnes vitæ actiones diriguntur. Et rectè virtutum origo omnis à recta ratione ducitur: nec enim aliud virtus est, quàm (vt bene Cicero definiuit) recta animi affectio, ex qua velut è fonte quodam omnes rectæ actiones, quæ dicuntur officia, fluunt de quibus idem vtilissimos ad vitam honestè iustéque degendam libros optime scripsit. Atq; ita intelligendum puto, quod vnam tantùm virtutem nonnulli dixerunt. vnum quidem esse officium, seu præscriptam cuique à recta ratione actionem, quæ pro materia, quam tractat, varietate diuersis rebus accommodata, quatuor illas quas diximus virtutes procreat. Est enim reuera dumtaxat vna recta animi affectio, virtutum procreatrix omnium: quarū diuersa nomina sunt, Prudentia, Iustitia, Fortitudo, Temperantia. de quibus

> Vnde officia ducantur

> Cur vnā tantūm virtutem esse nonnulli dixerint.

bus ordine differemus: si illud primùm admonuerimus, nō solùm ea quæ sacri spiritus dona vocātur, verumetiā omnes veras virtutes, vt piè censuit Plato in eo quem suprà nominaui dialogo, non nisi diuino munere nobis cotingere, maximè verò tres illas omnium sanctissimas, quas supra sub capite quinto perstrinximus, fidem, spē, & charitatem: nimirum si hæc præcipua, & ad salutem omnibus Christianis necessaria Dei dona complectamur, & hoc duce ad finem peruenire contendamus.

Cic. Nulla excellens virtus sine afflatu diuino.

De prudentia. CAP. XII.

PRVDENTIA *virtutum reliquarum velut magistra ac iudex, qua nullæ virtutes vacare possunt, rectè primo loco statuitur, dux actionum, & ars viuēdi: quæ definitur à Cicerone, rerum expetendarum fugiendarúmque scientia: hoc est, recta mentis affectio, qua quid in actionibus humanis expetēdum fugiendúmve, & quid verum falsúmue sit cognoscere, & quæ sint ad felicitatem adipiscendam vtilia comparare studemus: à Cornificio in Rhetoricis ad Herennium, calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere & bonorū & malorum, quòd prudentiæ vis omnis in rerum bonarum & malarum, & nec bonarum nec malarum delectu cernatur. Calliditatē intelligit non illam vitiosam, quæ sæpius hoc nomine vocatur; sed eam solertiam, quæ occultè cum honesta aliqua atque vtili dissimulatione in locum prudentiæ subit. Ad quam vafrè dicta, & callidè facta, quæ in re militari appellantur Strategemata, referuntur. Ab eodem quoque dicitur Prudentia, multarum rerum memoria, & vsus complurium negotiorum. Quamuis autem Prudentia, sicut reliquæ virtutes, in actionibus humanis versetur: præcipuè tamen ei veritas, quasi materia, quam tractet, subiecta est. Et certè propria hominis esse videtur inquisitio &*

Prudentia est moderatrix actionum rerum honestarum & vtiliū cogitationem expetens.

Variæ Prudentiæ definitiones.

Strategemata callida consilia ducum.

Prudentiæ materia, veritas cuius inuestigatio propria est hominis.

Ad veri inquisitionem necessaria.

inuestigatio veri. Ad veri inquisitionem referuntur ab Aristotele virtutes sub intelligentiam cadentes, quinque: Scientia, Ars, Prudentia, Intelligentia, seu Mens, & Sapientia. quarum Scientia, Sapientia, & Intelligentia, certam notitiam & perfectam virtutem postulant: Ars & Prudentia probabilem.

Scientia.

Scientia definitur, certa ac firma rei alicuius per caussam cognitio atque perceptio, quæ vel ex insitis animi notionibus per se cognoscitur, vel rationũ demonstratione comparatur: estq́; earum rerum quæ aliter se habere mutarive nequeunt, vt Mathematica, vt Theologia.

Ars.

Ars dicitur, habitus ratione conficiendi ea quæ aliter habere se possunt: vt omnes artes humanæ.

Prudentia.

Prudentia definitur, habitus ratiône conficiendi ea quæ sunt homini vel bona vel mala. Est hæc item vt ars earum rerum quæ aliter habere se possunt. Hinc prudens dicitur, qui & sibi & aliis bene consulere potest; vtilis & ad rem familiarem, & ad remp. administrandam.

Intelligentia.

Intelligentia dicitur habitus principiorum, ex quibus probationes petuntur, percipiens.

Sapientia.

Sapientia definitur scientia perfectissima eorum quæ sciri ab homine possunt, quæ rerum diuinarum humanarúmque scientiam complectitur, sed magis diuinarum, vt humanarum prudẽtia, quam Aristot. lib. 1. cap. vlt. magnorum Ethicorum sapientiæ procuratricem vocat. Prudentiæ coniunxit ille artem, scientiam, intelligentiam & sapientiam: quòd tametsi virtutem quidem scientiam esse neget, non tamen sine hac illam constare posse arbitratur. Et si enim sola virtutibus proposita sit bonitas, & disciplinis veritas: cùm tamen huius inquisitioni sit adiuncta boni cupiditas; non absurdè videtur appellari posse virtutes, scientia, sapientia, ars, & intelligentia, si prudentiæ actionibus inseruiant, & boni inuestigationem adiuuent; nõ autem

E. Te neget) In Ethicis ad Nicom. nam in magnorum Ethicorũ lib. 1. cap. 33 & 34. ait virtutẽ esse non solũ sapiẽtiam, verum etiã prudẽtiam: quòd prudentis officiũ sit optima sequi, & horum semper esse in diligendo & agendo studiosum.

autem soli rerum contemplationi vacent; cùm virtutis laus omnis in actione & vita rectè instituenda cõsistat. Quamobrem licebit ita prudentiam definire, vt sit virtus, quæ veri boni ac sapientiæ rerúmque honestarum & vtilium cognitionem expetit, reliquarúmque virtutum actiones moderatur. Prudentia igitur comites adhibeat intelligentiam, ad res cognoscendas: scientiam, ad verè percipiendas: artem, ad communem vitæ vsum: sapientiam, ad rerum diuinarum inuestigationem: vt his adiutricibus ad veri notitiam perueniat; ipsúmq; summum bonum atque omnis sapientiæ fontem viuum cælestibus aquis atque in vitam æternam exilientibus profluentem comprehendat. Iam cùm singulis virtutibus certæ quædam in animo sedes, vnde oriantur, attributæ sint; prudẽtiæ datus est in mente ac ratione locus, reliquis in voluntate: cùm prudentiæ sit officium, quid in rebus agendis rectum prauúmue sit, inuestigare, ac recta ratione diiudicare. quod quidem non modò ingenio, quamuis acri, sed magna rerum plurimarum cognitione, comparatur. & rectè dictum est, Longo prudentia surgit ab vsu. Ex quo intelligendum est, habitũ mentis, vnde hæc veri inquirẽdi solertia nascitur, prudentiam dici: quæ ad varias hominum actiones bene iudicandas longam vitam, & multarum rerum vsum ac memoriam, & præsentiam cognitionem requirit. Prudentem quoque naturali quadam veri perspiciendi ac diiudicandi facultate præditum esse oportet: qua præsentia cernat, ac diligenter excutiat, præterita repetat, & futura prauideat: qua consultando, & solerter inquirendo valeat: qua perspiciendo quid in quaque re verum, & quid agendum sit: qua rectè iudicando, & quid pulchrum, quid turpe, quid vtile sit, callidè sagacitérque statuendo. Tres enim partes à Cicerone prudentiæ

Plena prudentiæ definitio.

Prudentia est, verum indagare, & summũ bonum.

Prudentia sedem habet in ratione: fortitudo in ira cohibenda: temperantia in cupiditate: iustitia verò totius animæ est: Ex Archyta.

Prudentia imperat: parent fortitudo & temperantia: sed iustitia mista est: Ex Theage.

Ad bene iudicandum opus est acri ingenio & longo vsu & memoria.

Tres prudentiæ partes, quibus comprehenduntur, quæ Macrobius li. 1. cap. 8 in Somnium Scip. prudentiæ inesse dicit, ratio, docilitas, circũspectio, cautio.

dentiæ subiiciũtur; Memoria, per quam animus præterita repetit: Intelligentia, per quam ea quæ sunt perspicit: Prouidentia, per quam futurum aliquid videtur, antequam eueniat. Tres item ab Aristotele numerantur: εὐβουλία, bene consulendi facultas: seu, consilij ex tempore capiendi solertia. eadem industria ac sagacitas in inueniendo ac prouidendo dicitur ἀγχίνοια, ad deliberationes & res dextrè gerendas maximè necessaria: σύνεσις intelligentia, perspicientia ac solertia conficiendi id, quod recto consilio inuentum est: & Gnome, sententia intelligens; ac rectum de rebus agendis boni ac moderati viri iudicium, & constantia in eo quod æquum & bonum est. Prudentis igitur & intelligentis viri est, (vt paucis complectar) multa scire & generalia & specialia: præteritorum meminisse: futura prospicere: præsentia perpendere: valere consilio, perspicacē esse, & bene iudicare, ac præterea vitam agere non solùm integram; verùm etiam, vt locus ac tempus in hac vita communi postulabunt, paulo cautiorem & diligentiorem: tum verò in omni virtutum explicatione diligenter expendere atque æstimare personarum ac rerum attributa, quæ circunstantiæ vocantur: quarum mutatione fit interdum, vt quod nefas erat, fas esse videatur: vt, non licet hominum occidere, latronem licet. Et quod graue erat, grauius efficiatur: vt, furari turpe est, sed turpius in templo. Denique omnibus in rebus videre quid æquitas postulet, quid persona, locus, tempus: vt vbique modus teneatur ac decorum seruetur. de quo lege quæ Cicero scripsit lib. 1. De officiis. Ac de prudentiæ quidem officio, quod in actionibus humanis seruari debet, hactenus. Quoniam autem humanarum actionum varietas in tria genera dispartita est, vt aliæ sint actiones singulorũ, quæ sunt vniuscuiusque, atque omni hominum generi communes: aliæ domesticæ, quæ ad

Prudentis officia.

E tribus actionum generibus triplex prudentia constituitur.

familiæ administrationem pertinent: alia ciuiles, quibus ad publicam hominum societatem conseruandam vtendum est: triplex quoque prudentiæ vis intelligi potest: vna cōmunis omnium, quæ monastica dicitur: altera œconomica: tertia politica, quæ omnium præstantissima censetur; quod in bono maximè communi versetur: ad quam tamen ordine perueniendum est. neque enim aut familiam aut remp. bene administrabit, qui non sit vir bonus, & morum præceptis instructus, atque ad omnem virtutem formatus & paratus ad rempubl. veniat, & rectè norit familiam gubernare. Trium harum moralis Philosophiæ partium duas posteriores, quamuis eæ singulatim ab Aristotele tradantur; hîc tamen etiam, quod a Prudentia gubernentur, quæ (vt in Partitionibus Oratoriis Cicero ait) in suis rebus Domestica, in publicis Ciuilis appellari solet, breuiter complectemur.

Politica prudentia præstãtissima est.

Cur hoc loco Oeconomica & Politica tradantur.

De Oeconomica. CAP. XIII.

DICTUM *est de ea prudentiæ parte, quæ in vniuscuiusque hominis actionibus cernitur: nunc de ea dicendum est, quæ domesticis officiis continetur, quam Græci vocant* οἰκονομικὴν, *id est, rationem bene gubernandæ familiæ, seu quæ est de tuẽda re familiari. Versatur enim hæc ratio in familia, tamquam in materia quã tractet: cui propositus ille finis est, vt familia prudenter & ad vitam commodè agendam vtiliter pro dignitate cuiusque regatur, qualiscumque sit ea, siue regis, siue satrapæ, siue ciuitatis, siue hominis priuati: de quo hic potissimùm agimus. Omnis autẽ familia duabus ex partibus constat, homine & re familiari. homo complectitur patremfamiliâs seu dominum, vxorem, liberos, seruos: res familiaris verò domum & opes. Hæc ordine perstringamus, & à patrefamiliâs, quòd is prima cõstituendæ familiæ sit origo, principium ducamus.*

Quid œconomice.

Finis œconomices.

Quibus ex partibus familia constet.

Natura boni patrisfamilias. *Debet igitur primùm paterfamiliâs (quē vxori prudentia, & æquitate præstare, ac natura studiosum amicitiæ coniunctionisq́; ac propagandæ prolis intelligimus) & scire & posse tueri societatem vxoris ac liberorum, quam à natura ortam lex ac ratio moderatur: vt quod naturale est, idem fiat & legitimum & pium: sintq́; proprij coniugum liberi, non, vt Plato voluit, communes: deinde, vt reliquis virtute præstantior humanum atque beneuolum imperium retinere in suos tum liberos tum seruos. quorum illi sæpe ingenio liberaliori sunt, hi plerumque abiectiori. Constituta iam familia, quærendum est alimentum, victus, vestitus, ac tectum, quod ab intemperie cæli & bestiarum incursu defendat. Alimentum suppeditabunt agricultura, venatus, aucupium, piscatus, opificium. Iam cùm paterfamiliâs & vxor primariæ sint, & efficientes familiæ caussæ, liberi verò & serui tanquam instrumenta quædam, omnesq́; in domo & re familiari veluti materia versentur; nos hîc primū de domo ac re familiari pauca dicemus: deinde personarum, quæ modò nominatæ sunt, indicabimus officia. Domus omnium primùm cōparanda est, quam vitæ necessitas homines ædificare coëgit, vt haberent quò se reciperent, vt aues in nidos, bestiæ in latibula: fueruntq́; initio domus ad necessariū vsum extructæ, mox ornamēta paullatim accesserunt. Habenda primum ratio est ipsius vsus & commoditatis, deinde dignitatis cuiusque. cauendus est in ædificando sumptus nimius, & damnosa magnificentia: & ne domus fundum, vt ille monebat, desideret. Spectanda est loci salubritas & commoditas, aliaq́; multa quæ Vitruuius, & philosophi qui de re familiari scripserunt, diligenter explicarunt. Atque hactenus de domo, deinceps de re familiari dicamus. ea vel naturalis est, & omnium*

Societas œconomica à natura orta est.

Alimentum vt comparetur.

De domo.

De re familiari.

omnium optima: vt agricultura, venatio, piscatus. vel artificiosa, quæ lucrum spectat: vt opificia & artes, quibus victus quæritur. Sunt præterea aliæ partim liberales, partim illiberales: vt pictura, vt typographia, vt architectura, quæ & ingenio & manu perficiuntur. Ex his artibus, quæ multæ ac variæ sunt, ob varias hominũ necessitates inuẽtæ, paterfamiliâs eam quã nouerit, exerceat, & alimẽtũ honestè sine vllius iniuria ac fraude sibi suisq; cõparet: vitet noxias & odiosas artes: quærat vtiles. Odiosus quæstus est, fœneratorum & publicanorum: turpis, eorum mercatorum qui mendaciis ditantur: turpior etiam eorum, qui voluptatũ administri sunt. Quæsita paterfamiliâs conseruet, & his frugaliter vtatur, sciatq; nõ minoris artis esse, quàm quærere, parta tueri. Atque hæc breuiter de domo & re familiari perstrinximus: nunc persequemur officia domesticorum, ac primùm patrisfamiliâs, de quo suprà cœpimus dicere. Prima huius erit cura, vt vxorem ducat vir annos ad triginta natus puellam paulo minorem, aut certè nõ multò maiorem annis viginti, vitæ ac fortunarum sociam atque participem, honestam, prudentem, modestam, bonis parentibus natam, bene sanam, opibus ipsi ferè parem, non superbam, non morosam, quæ & amari & amare possit. Eam non aliter ille quàm seipsum amabit, sociam ac consortem vt administrationis atque laboris domestici, ita & fortunarum ac rerũ omnium: & quidem solam indissolubili vinculo coniunctam amabit, atque vt liberam decet, non nimis arctè, si modò nullus pudicitiæ iustus metus obstet, continebit: nec tractabit illiberaliter, sed honestè, piè, pudicè, benignè, clementer, vt se virum Christianum esse meminerit, caput quidem vxoris, sed quam vt sui dimidium diligere debeat; & suo etiam quodam iure sinat vti.

Honestis artibus quærendus victus.

Officia patrisfamiliâs.

Qualis vxor ducenda & quomodo tractanda.

Susce-

Studiosè ac diligenter educandi sunt liberi quod omnis virtutis caput esse Plato censet in lib. De leg.

Susceptos ex vxore liberos communi cura cum ea studiose ac diligenter educabit: eiq́; præcipuum tenera corpuscula curadi studium delegabit. Eos ab ineunte ætate ad virtutem & pietatem teneros informabit, & bonis ac necessariis artibus instituendos curabit. rem suo studio & industria honestè & sine inuidia quæret: & probatam rei faciendæ rationem tenebit siue mercaturis faciendis, aut opificiis exercendis, siue aliis honestioribus & liberalioribus opes & honores quærendi modis, qui plurimi sunt, victum & sibi & suis ministrabit, si sit opus quæsito.

Quomodo res non parta labore, sed relicta, conseruanda sit.

Quòd si res non parienda labore, sed à parentibus relicta sit; eam diligenter tuebitur; & prudenter ac moderatè sumptus faciet, habita loci & conditionis ratione: vt nec prodigus nec auarus habeatur; maluitq́; semper & haberi & esse liberalior quàm sordidior.

Quomodo serui tractādi.

Si dominus habet seruos; nouerit eis rectè vti; & instituet, humaniterq́; tractabit: sin mercede conducti, bona fide seruiant; horum opera vtetur, & exercebit eos labore conueniente, non defatigabit: & alet vt oportet; curabit vt necessaria domus instrumenta; & in officio continebit; nec insolenter efferri patietur. Pactam eis mercedem suo tempore benignè soluet. Si plures erunt serui; pro captu cuiusque vel digniori vel abiectiori muneri eos præponet.

Officia vxoris.

Vxor domum diligēter & assiduè curet; ac præsens rebus domesticis adsit; obseruet famulorū operas: maritū revereatur: nō difficilis & morosa sed pudica, & pudicè ancillas & liberos aliosq́; omnes in officio vacatos atque tranquillos contineat: non superba, non sumptuosa: neque verò sordida, sed decēti cultu pro opibus ornata. liberos suo lacte, si possit, alat infantes, & eorum tenera corpuscula diligentr curet; eosq́; piè & honestè, non sordidè, sed frugaliter educet: rem familiarem augere studeat; & labore mariti partam sua frugalitate

galitate

galitate conseruet. Liberi suos parentes reuereantur, amẽt, & (vt ipse Deus præcipit) honorẽt; imperata faciant libenter; illis morigeri sint in omnibus rebus, dum nequid impium aut inhonestum postuletur. Ferant patrem quamuis durum, nec ei respondeant irato: & meminerint vbique pietatis & obedientiæ quæ parentibus debetur: obtemperent quoque præceptoribus, qui sunt animorum formatores, ac veluti alteri parentes. nam vtrisque idem propositum est, rectè instituere liberos. destinatis studijs incumbant; otium & voluptatem in primis vt pestes vitent: maiores natu, reiq; publ. tum sacræ tum profanæ gubernatores, & viros bonos ac sapiẽtes reuereantur: eos verò à quibus eorum & lingua & pectus optimis artibus ad omnem humanitatem informantur, præcipua quadam beneuolentia colant. Serui subiecti sint, & fideles dominis, dicto audientes. & semper ad imperium parati: heros vt parentes obseruent, & ament: frugales, moderato victu, & necessario vestitu contenti, rem dominorum augere velint, nihil suffurentur: dominum patienter ferant, si morosior erit; si facilior, ne contemnant. An Christianis liceat habere seruos, & an aliqui sint natura serui, quod Aristoteles affirmat, aliis disputandum relinquo.

Officia liberorum.

Officia seruorum.

Lib VII De rep. cap II.

De Politica. CAP. XIIII.

QVEMADMODVM *ex singulis hominibus constat familia, sic ex multis familiis respublica & ciuitas, id est cœtus hominum eiusdem imperij tutela, ac iuris communione sociatus: qui rerum suarum statum per se tueri possit. In republ. bene gerenda maximè cernitur Prudẽtia, sine qua nulla hominum societas regi potest. Politia seu Resp. breuissimè definitur à Plutarcho in libro De tribus reip. generibus, status & ordo ciuitatis in rebus gubernandis obseruandus. & à Cicerone,*

Quid Respublica.

Definitio ex Plutarcho, & Cicer.

ratio atque prudentia Reipub. gerendæ. Ciuilis hæc prudentia ciuium actiones præscribit: ac tota in ciuium societate defendēda, velut in materia, quam tractandam suscepit, versatur: eumq́; sibi propositum habet finē, vt respub. bene geratur, ac ciuiū saluti cōsulatur. ad quem peruenitur obseruatione religionis, iuris ac legum; studio communis vtilitatis atq; concordiæ, & rectæ iuuentutis institutione; vt honesta sit & inculpata vita; vt vis & iniuria puniatur, vt suum cuique tribuatur: hoc est, vt piè, iustè, ac tranquillè viuatur. Discrimen hoc Aristoteles inter familiam & rempub. esse tradidit; vt in repub. sit iuris æqualitas, qua summi cum infimis exæquantur; in familia vero, dominus regis imperium habeat in liberos & seruos, vt subiectos, inter quos huiusmodi æqualitas esse non potest. Rerūpub. sex formæ numerantur: tres bonæ, quas rex, optimates, & populus iustè, atq; ad commune totius ciuitatis vtilitatem accommodatè administrant: totidemq́; prauæ, quas tyrānus, paucorum factio, & plebs, pro sua libidine regunt, omnia ad suum commodum rapientes. Nulla videtur vllius gentis ciuitas esse, quæ nō ad earum aliquam referri possit. Eam rempubl. quæ ex tribus illis, quæ rectè iudicantur, est constituta, Cicero secundo libro de Rep. optimam esse arbitratur, quòd ea præstātior sit, vtilior, & durabilior singulis. Apud Romanos, post exactos reges resp̄ubl. primum Aristocratica, deinde plebis secessionibus mutata vsq; ad Iulium & Augustum Democratica videtur fuisse, moderatione quadam regni & Aristocratiæ sic temperata, vt regia quadam maiestas in Consulibus emineret, Aristocratia in senatoribus, Democratia in tribunis pleb. sed penes populum tamen summa potestas esset. nunc regia monarchia senatus ac prudentum consilio stabilita, certisq́; legibus ad mode-

Quibus in rebus salus Reip. posita sit.

Formæ rerum publicarum, tres bonæ, monarchia, aristocratia, democratia. tres itē prauæ, tyrannis, oligarchia, ochlocratia seu anarchia.

Quæ sit optima Resp.

Qualis apud Romanos fuerit Resp.

randam vim principum ac nimiam potentiam necessarius temperata meritò propter vtilitatem ac tranquillitatem omnibus videtur præferenda; præsertim cùm non electione, sed diuina quadam prouidentia natis iure sanguinis regum ac principum liberis parentum successoribus aut propinquis regna deferantur. Omnis autem bona Resp. recto consilio & iusto imperio conseruatur: quibus mutatis facillimè labefactatur. Quoniam autē ciuitas ex multitudine ciuiū iure viuentiū cōstat; quales eos esse oporteat, siue nobiles illi sint & locupletes, siue ignobiles & tenues; siue consilio ciuitatem gubernent; siue armis defendāt; siue artes necessarias exerceant; breuiter ostendamus. Bonus patriæ ciuis appellandus est, qui ciuilibus ornatus virtutibus, & inprimis iustitia & fortitudine, quas prudentia & temperantia moderantur, officia non tantùm domestica & familiaria, verumetiam publica & domi & bello rectè exequi possit. Ad virtutes & honestas ac necessarias artes docendas publicis præceptoribus opus est & probis & eruditis; quorum diligentia pueri ab ineunte ætate rectè instituti, præstantes virtute ac pietate, rérumque optimarum cognitione vtiles patriæ ciues euadant. Quòd si parentum opes non ferant, vt filij per otium studiis liberalioribus instituantur; proximum est, vt aliquod opificij genus doceantur, quo victū quærant. Cauenda autem sunt omnibus diligenter otium & voluptas: studium semper, & honesta atque vtilis exercitatio quærenda est tum animorum tum corporū. Efficiendum est omnibus bonis ciuibus, maximè verò parentibus & præceptoribus, vt quoniam pueri & adolescentes facilè quiduis imitantur, his vitæ integritate præluceant, sintq; minoribus natu virtutis exemplū: auferatur omnis, quantum fieri potest, occasio peccandi:

Monarchia tēperata ceteris præferenda.

Quibus rebus conseruetur Resp.

Quis bonus ciuis.

Qualibus præceptoribus sit vtendum.

Otium & voluptas cauenda.

Domestica vitiorum exempla cauenda.

remoueantur libidinis ac voluptatis incitamenta: magistratui pareatur, si bonus est; vt patriæ parenti, cui diuinitus data est potestas: sin malus, patienter feratur, & sine seditione modeste sui officij, & suppliciter admoneatur. Leges obseruentur; colatur in primis religio; pax inter ciues & cõcordia retineatur: caueatur omnis discordiæ caussa: sua quisque curet: nec ad rempubl. nisi vocatus accedat: quieti semper consulatur: vectigalia soluantur: patria cuique sit carissima, pro qua nec mortem, si sit opus, oppetere bonus ciuis dubitabit. Patriæ enim prima post Deum caritas debetur, ac magistratui: proxima parentibus & cognatis; tertia ciuibus iuris communione sociatis. Peregrini sua tractent negotia, nec de alienis curiosius inquirant: modeste se gerant. Magistratus officium est studere saluti & incolumitati & vtilitati Reipublicæ: prudenter eam regere: Deum vereri: religionem, pietatem, iustitiam, leges, æquitatẽ conseruare: tueri Ecclesiam; curare scholas, bonos mores, instituta ac disciplinam ciuitatis: moderatè ac scienter iis, quibus præest, vti (quod efficere non poterit, nisi vir bonus, & qui consilio ac sano iudicio plurimum valebit, cui iure parendum sit, vt præstantiori) tueri leges, & curare diligenter ac studiosè vt obseruentur, quibus & ipse parebit: vt suum cuique tribuatur, & alienum legitimè auferatur: nemo lædatur: cæteraq; naturæ iura conseruentur, atq; omnia discordiæ semina tollantur. Præscribere quæ recta sunt, & cum legibus atque æquitate coniuncta: pro dignitate personæ, quam induit, se gerere decẽter, humanè, modestè, iustè, non sordidè, non auarè, non superbè, nõ morosè, non crudeliter, non libidinosè, ius æquum omnibus dicere: nihil iræ aut gratiæ tribuere: clementem seueritatem & æquitatem in animaduersionibus ac suppli-

ciis

Cur magistratui parendum.

Officium peregrini.

Officium magistratus.

Magistratus pius, bonus, prudens, iustus, æquus, & Reip. studiosus, non auarus, crudelis, superbus, libidinosus, flagitiosus.

Parẽdum virtute & sapientia præstantibus.

Tueri) hinc Magistratus ab Aristotele definitur, custos legis.

Heraclitus dixit leges, vt murum, esse defendendas: quibus salus Reip. constat.

Aequitas prudenter seruanda.

ciis adhibere: ne eadem de re accusatos alios asperius, alios mitius (nisi quid obstet, quod ita facere cogat inuitum) puniat: curare ex æquo ciues omnes & diuites & pauperes, & nobiles & ignobiles: nullã reipub partẽ negligere, nullã contemnere: nulli nimium studere: malos pœnis afficere, bonos præmijs: prudentes ac bonos sæpe consulere, & ad publicas deliberationes adhibere, ne solus sapere velle videatur: arbitrari se patrẽ esse reip. procurare ciuitati necessaria, vt annonam, si fortè inopia & caritas rei frumentariæ timeatur, vt alia quibus in difficilibus reip. temporibus est opus: maximam verò tum rationem habere pauperum, cùm necessitas maximè premit, præsertim popularis, qualis est annonæ difficultas. Peregrinos atq; aduenas & incolas humanè atque benignè tractare, ne malè apud exteras nationes ciuitas audiat: denique curas omnes ac salutẽ reip. referre: huius commodis vtilitatibusq; seruire; huius dignitatem in primis & decus vbique conseruare. Et quoniam vnus omnia munia sustinere non potest, pluribus ad varia officia magistratibus opus est: quorum tamen omnium idem studium esse debet, consulere ciuium commodis, & eorum vtilitati salutiq; seruire diligẽtius quàm suæ. Cùm autem res ardua sit & difficilis, remp. bene administrare; semper ad opem diuinam omnibus confugiendum est, quo nullum præsidium certius. Nisi enim, vt in Psalmis canitur, Deus custodierit ciuitatẽ, frustra vigilant qui custodiunt eã. Quòd si fortè bellum sit gerendum; cùm nihil eo perniciosius reip. diuinitus immitti possit; retineatur illud Terentianum: Consilio omnia priùs experiri, quàm armis. sapientem decet. Si non potest euitari; quod in omnes intenditur periculum; prudenter adeundum est, fortitérque præliandum; de quo pacis etiam tẽpore cogitandum

Mali pœnis, boni præmiis afficiendi.

Ope diuina fulcitur ciuitas.

De bello.

dum est: sed nullum, nisi iustum, suscipiendum est bellum: ad quod bene gerendum, adhibenda est præparatio diligens: quærendi strenui duces, & rei militaris periti, & feliciter in multis bellis versati, & auctoritatē suis virtutibus cōsecuti, nec fortes modò, sed prudētes etiam & callidi: maturè conquirendi milites, siue pedites, siue equites, siue classiarij, necessariis armis instructi, & eorum delectus habendus: conficienda est pecunia, quæ verè neruus belli dicitur: continendi milites in officio, quorum præcipua virtus est, obedire ducibus: sed illis vt imperari possit, suo tempore stipendium soluendum est: cauendumq; ne spolient & vexent eos, ad quos defendendos conducuntur: quod ex veteri querela tum rusticorum, tum oppidanorum, quibus illi præsidio scilicet esse debebant, quàm crudele sit & graue miseræ plebi, hoc præsertim tempore, quo nulla vnquam minor disciplinæ militaris obseruatio, nulla maior prædandi, & innocentes opprimendi licentia fuit, nimis notū est. Non conuenit, magistratum rei militaris esse omnino rudem aut inexpertum. & quamuis hoc tempore longè sit alia, quàm veteribus fuit, belli gerendi ratio, propter nouū illud tartarei fulminis inuentum; plurimùm tamen prodesse poterunt veterum de re militari libri, velut Flauij Vegetij, Iulij Frontini, Aeliani, Polyæni, & similium; quorum lectione magna rei militaris scientia comparabitur: quæ si confirmetur veteranorum ac fortium militum, qui multis bellis interfuerunt, atque ducum strenuorum ac prudētium experientia, qui bellicas artes vsu longo didicerunt; quis dubitet eam fore absolutissimam? nec minùs hæc scientia ciuitati videtur necessaria, quàm togata prudentia, aut alia quæcumque sit ars ad vitam vtilis. Cùm enim tria sint in rep. hominum genera: vt magistratus, qui bene ac iuste regant:

Duces.

Milites.

Rei militaris cognitio necessaria magistratui.

Libri de re militari ad bellum gerēdum vtiles.

Ars militaris Reip. necessaria.

Tria sunt in Rep. hominū genera.

regant: ut imperatores & milites, qui fideliter ac fortiter defendãt: ut artifices & liberalium & illiberalium disciplinarum, qui necessariis & utilibus artibus iuuent, velut sapientiæ studio, agricultura, mercatura, ceteris: idem tamen omnibus studium esse debet amabili concordia conseruandæ reipub. Ac de politica prudentia hactenus.

De vitiis prudentiæ contrariis. CAP. XV.

VITIVM *prudentiæ contrarium, est imprudẽtia, quæ contraria quoque ratione definiri potest, inscitia atque inopia consilij & facultatis discernendi res bonas & malas; seu verum inuestigandi, seu diiudicandi quid agendum atq; expetendum fugiendúmne sit. Commune hoc malum est vitijs omnibus, sicut prudentia virtutibus, quod nulla virtus consilio prudẽtiæ carere possit: omnisq; iniustus & ignauus & intemperãs, idem imprudẽs dici debeat. Imprudẽtiæ comites sunt, error animi, & temeritas recto iudicio contraria: multumq; fortunæ tribuit imprudens, quam ut numen colit, cùm ratione atque consilio non vtatur: & affectibus indulgẽs ea sæpius admittit, quorum postea pœnitcat: vel contrà per ignauiam ac negligentiam nec liberos nec coniugem curat, nullam in familia disciplinam, nullam auctoritatem retinet. Talis in repub. si magistratus erit, improbi datam sibi licẽtiam peccãdi arbitrabuntur: si talis Imperator, ignaui milites reddentur, etiam illi quos acceperat strenuos: quales ante Numãtiam Scipio Aemilianus offendit, quos ad pristinam virtutem restituta militari disciplina reuocauit, nullamq; rei bene gerendæ occasionem prætermisit. Ex quo facile intelligitur, huic vitio remedium optimè adhiberi institutionem ac disciplinam, siue monendo atque excitando, siue docendo. Est etiam calliditas vitium,*

Imprudentia communis omnibus vitiis, vt prudentia virtutibus.

Imprudentiæ coniunctus est error & temeritas.

Imprudens à fortuna pendet, sed melius ille sensit, qui dixit: Nullum numen habes, si sit prudentia: sed te Nos facimus Fortuna deam, cæloq; locamus.

Qualis œconomus imprudens.

Qualis magistratus vrbanus, vel militaris imprudens.

Remediũ imprudentiæ.

quod simulatione virtutis fallit incautos: cui cum non sit propositum inuestigare verum, prudentia dici non potest, sed subdola & versuta prudentiæ imitatrix: quæ tamen interdum virtus habetur, si ad bonum finem referatur. Sed cognitis prudentiæ partibus & actionibus, non erit difficile contrarias videre: verùm diligēter cauendum est, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem imitari videntur. Est ipsa quidem virtus, inter duo fere extrema mediocritas, sed quorum alterum aperte vitium est, facileq; cernitur: vt cùm prudentiæ opponitur imprudentia, iustitiæ iniustitia, fortitudini ignauia, temperantiæ intemperantia, liberalitati auaritia. Alterum verò, quia virtuti finitimum vitium est, non ita facilè cernitur: vt cùm prudentiæ calliditas, seu malitia tribuitur, iustitiæ acerbitas, fortitudini audacia, temperantiæ immanitas in voluptatibus aspernandis, liberalitati effusio, perseuerantiæ pertinacia. Ouidius:

Calliditas vitium, quando virtus dici possit. Decipimur specie recti. Hor. Virtus est medium vitiorum vtrinque reductum, vt idē ait, sed eorum alterum facilè, alteri difficilè cernitur.

Et mala sunt vicina bonis, errore sub illo
Pro vitio virtus crimina sæpe tulit.

De Iustitia. Cap. XVI.

IVSTITIA *est, quæ suum cuique tribuit, & suo quēq; officio fungi iubet. Eam Cicero dominam omniū & reginam virtutem vocat, intelligens, vt opinor, illam generalem, & vniuersam virtutem, reliquarū comitatu perfectam: quæ est omnium animæ partiū consensio, & quædam velut harmonia: cùm appetitus rationi parent. Eam ille definit habitum animi, qui communi vtilitate conseruata, suam cuique tribuit dignitatem: Et, affectionem animi, quæ suum cuiq; tribuit, ac societatem coniunctionis humanæ munificè & æquè tuetur. Definitur etiam ab eodem, æquitas, ius suum cuiq; tribuens pro dignitate (ac merito) cuiusq; Aristoteles appellat animi affectionem, qua homines apti reddun-*

Variæ definitiones iustitiæ.

Aristot. lib. 5. Ethic.

redduntur ad iuste agendum, quaq; ea quæ iusta sunt, & volunt & agunt: eodemq; modo iniustitiam, qua iniuriam faciunt, & res iniustas volunt: Iurisconsulti, constantem & perpetuam voluntatem ius suum cuiq; tribuentem. Versatur enim iustitia in distribuendo iure, tanquam in materia; vt æqualitas, quam ius parit, conseruetur. Vitia contraria singulis sunt; huic iniustitia, illi iniuria: fortitudini & temperātiæ plura. Nihil est hac virtute magis ad conseruandam generis humani societatem necessarium, nihil naturæ, quæ nos ad omnem humanitatem mutuamq; beneuolētiam informauit, conuenientius. cuius munus est, nocere nemini, & prodesse velle omnibus. sola virtutum omniū in bonis alienis spectatur, quæ non ad suum, sed ad aliorum commodum omnia referat, vt scribit Aristoteles: qua de caussa reliquis virtutibus præstare videtur. Quod si ad hanc societatem (vt eleganter lib. 1. De legibus Cicero probat) nati sumus: ad iustitiam quoq;, sine qua societas illa, coniunctioq; constare non potest, natos esse nos fatendum est: eámq; naturaliter insitam nobis tanquam facem prælatam ad iustas res agēdas fugiendasq; contrarias, rectæ rationis iudicio, Dei cōcessu ac munere datam: quæ si agendi consuetudine confirmetur, tum demum habitus virtutis, cuius tanquam paruos igniculos natura dedit, & perfectio cōparabitur. Quod de mediocritate iustitiæ quæritur, est illa quidem (vt Aristoteles censet) mediocritas, sed aliter atque reliquæ virtutes morales, inter vtrunque extremum posita, quæ refertur ad ius & æqualitatem: in qua conseruanda versatur, sicut in inæqualitate, iniustitia, & iniuria, perturbatrix æqualitatis & iuris.

Iustitia in iure distribuēdo versatur, quo conseruatur æqualitas.

Vitia, iustitiæ iniustitia, iuri iniuria contraria.

Iustitia commoda aliorū spectat.

Ad humanā societatem & iustitiam nati sumus.

Iustitia Dei donum.

Iustitiæ mediocritas qualis.

Arist.) Nam iuste agere, medium est inter facere & accipere iniuriam. quorū illud iustitiæ contrarium est, hoc non est. illud autē plus obtinere est, hoc minus, vt ait Aristot. lib. 5. cap. 9.

De partibus iustitiæ. CAP XVII.

IVSTITIÆ *partes duæ sunt: vna, communis &*

vniuersa, quæ est obedientia, qua inferiores animæ partes rationi subiiciuntur. Ea in conseruanda humanæ societatis æqualitate versatur, & commune bonum spectat, docetq; legem & æquitatem colere: altera, priuata, quæ in reddendo quod debetur cuique, cernitur. eaq; duplex est: vna quæ in commerciis ac negotiis æqualitatem conseruat, quæ vulgò commutatiua dicitur: altera, quæ in distribuendis præmiis & pœnis pro cuiusque merito, quam distributiuam appellant. Iustitiæ communis officium est, legem & æquitatem conseruare, ex quo iustus appellatur, qui legibus omnibus cum Dei & naturæ lege congruentibus obtemperat. Lex definitur à Cicerone, Ratio insita à natura, quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibetq; contraria: itemq;, Recta, & à numine Deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibens contraria. Plenius à nobis definiri potest lex, æterna Dei voluntas & norma naturalis: ad quam hominum vita dirigi debet. Hæc diuinitus infixa mentibus, & sacris literis prodita; legem naturæ perficit, quæ caritas in Deum & homines præscribitur: vt nequis homo homini faciat, quod sibi fieri nolit. Huc omnes referantur leges, instituta, mores, iura ad reipub. conseruationem necessaria: in quibus obseruandis iustitia cernitur, in violãdis iniustitia. Legi se coniungit æquitas, quæ rectum secuta rationis iudicium, legem scriptam moderatur, & seueritatem acerbiorem prudenter pro loco, tempore, & hominũ ingeniis mitigat, optima legum omnium interpres, quæ distribuentis iustitiæ pars Aristoteli videtur. Nihil autem aliud inter legem & virtutem interest, nisi quòd ea quæ recta sunt virtus docet, ad eaq; propositis & commodis & incommodis exhortatur, sed lex iubendo & prohibendo cogit. Iustitiæ priuatæ pars illa, quæ distributiua dicitur,

Duplex iustitia; communis & priuata. Commutatiua in rebus: Distributiua in personis vers[atur].

Iustitiæ communis officium.

Lex.

Legum bonarum auctor Deus.

Aequitas, moderatrix legu. Scriptam [illegible] atque etiam mo[...]rem.

Quid inter legem & virtutem intersit.

ad

ad magistratus potissimum pertinet: quæ non tantum in officiis & muneribus pro dignitate cuiusq; tribuendis, verumetiam in pœnis constituendis versatur, vt æquali iure ciues regātur, boniq; præmiis, & mali suppliciis vel maioribus vel minoribus afficiantur. Est hoc quidem magistratus officium: sed huius virtutis cognitio omnibus est necessaria, vt suum quisque locum quē in repub. teneat, & munus, quo fungendum sit, intelligat: suumq; tribuat ac relinquat cuique & locum & munus, seq; norit ipse, nec insolentius efferat. Hæc virtus, quoniam æqualitatem conseruare maximè studet, geometricæ proportioni comparatur; in qua maiorum minorumq; numerorum æquatio efficitur. Ea verò pars, quam commutatiuam appellant, in cōmercio hominum versatur, & suum vnicuiq; tribuere docet, vt res pro rebus, pretium pro merce detur summa æqualitate conseruata: habetq; hæc magis debiti retribuendi rationem, quàm honoris digniori distribuendi: quamobrem & cum Arithmetica proportione confertur, quod in hac numeri, in illa rationis obseruetur æqualitas. Hæc in rebus contrahēdis, quas explicant Iurisconsulti, spectatur: illa in honoribus & pœnis, quæ constituuntur à magistratibus. Comprehēdi videtur hæc priuata iustitia sub illa cōmuni, tamquam species sub genere, quòd vtraq; ius & æquum sequatur; illa propter legum auctoritatem, hæc propter æqualitatem, qua politica societas continetur, quam vir bonus, etiam nullis coactus legibus, conseruandam putat. Ac de vniuerso iustitiæ genere, eiusq; partibus, hactenus. Sed quoniam his aliæ sex partes à Cicerone definitæ in libris De inuentione subiiciuntur: religio, pietas, obseruantia, veritas, vindicatio, gratia; de his etiam dicendum est: quibus addentur liberalitas, magnificentia, amicitia,

Distribuens iustitiæ priuata pars in quibus versetur.

Se quisque noscat.

Geometrica proportio.

Commutans iustitiæ priuatæ pars.

Arithmeticæ proportio.

Sequêtes virtutes distribuenti iusti tiæ subiiciuntur.

& singulis contraria vitia. Hæ virtutes, quoniam rationis æqualitate constant, distribuenti iustitiæ subiiciendæ videntur, sicut omnis rerum contrahendarum varietas commutanti.

De sex iustitię partibus à Cicerone positis, earumque vitiis, atq. aliis nõnullis quæ sunt illis cognata.

De religione. CAP. XVIII.

Ius est, quod aut ratio, aut lex fieri iubet, aut vetat.

Quid ius naturæ.

CICERO *libro secundo De inuentione, iustitiæ tres partes subiecit: Ius naturæ, consuetudinis, & legitimum, quod æquitas & interpretatur, &, cùm opus est, corrigit. Ac naturæ legem definit, quod nobis non opinio, sed quædam innata vis afferat. cuius partes numerat sex, quas modo posui. Consuetudinis ius est, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobauit, vt pactum, par, iudicatum, & quæcũque sine scripto moribus recepta sunt. Legitima iura ex legibus cognosci oportet. Leges autem omnes aut publicæ aut priuatæ sunt. Ius naturæ omnium gentium commune est: ius ciuile speciale singularum ciuitatum; quod locis & hominum ingeniis accommodatum est. Vtrumque duplex est: pertinens vel ad cultum diuinum, quæ Religio dicitur, vnde ius diuinum appellatur: vel ad hominum societatem, quæ dicitur Æquitas, vnde Ius definitur ars æqui & boni. Sed his ita breuiter enumeratis, & iuris prudentiæ studio relictis, sex illas iuris naturæ partes explicabimus. Religio, est iustitia erga Deum, seu pietas qua Deum colimus: ita nominata, vt Lactantius libro quarto scribit, à religando, quòd hac conditione gignamur, vt generanti nos Deo iusta & debita obsequia præbeamus, hunc solum nouerimus, hunc sequamur. hoc vinculo pietatis astricti Deo, & religati sumus: cui summus amor ac longè maior debetur, quàm vxori, liberis, parentibus, & quicquid homini carũ esse potest:*

Quid ius consuetudinis.

Quid ius legitimum.

Religio lib.4 cap.24.

potest: cùm omnes omnium caritates vnus ille sit complexus. Plutarchus religionem interpretatur, scientiā rerum diuinarum: nos virtutem, qua iustus ac verus Deo tribuitur cultus. Quam vt omnium virtutum, ita & iustitiæ fundamentum, atque adeò parentem rectè vocabimus. Nihil hac virtute ad conseruandam rempub. vitamq́ iustè ac fraudis expertem inter ciues agendā magis necessarium est: cùm nulla vis alia magis arceat homines ab omni improbitate, quàm si senserint peccantibus à Deo paratum sibi supplicium, & piè ac iustè viuentibus aditum ad cælum atque ad felicitatem æternam datum. Nulla fuit vnquā gens tam barbara, quæ non aliquam religionem, quāuis falsam, coluerit, & Numinis alicuius metu ab iniuria sit prohibita, cùm iusiurandum ad constringēdam fidem vinculum arctissimum haberetur. Quid Christianos facere par est? quibus fides est omnis religionis fundamētum ab IESV *Christo Domino & seruatore nostro, & sanctis apostolis, eiusq́ successoribus ita positum, vt nulla nec humana vi, nec inferna possit euerti: quid (inquam) facere par est eos, quibus cum virtute viuentibus certissimam vitæ fœlicis ac sempiternæ spem Deus ipse dedit: cuius promissi fiducia quis verè pius pro sancta religione vel mortem oppetere, si sit necesse, dubitabit? Quàm facilè ab omni iniuria abstineretur, si illud Seruatoris Dei ac Domini nostri præceptum omnium animis esset altiùs infixum, Quod tibi fieri nolis, alteri ne feceris. Quam sententiam homines sapiētes, etiam à nostra religione dissidentes, ita sunt admirati, vt nihil diuinius, nihil ad hominum societatem conseruandam vtilius tradi potuisse, indicarent. Religioni contraria est superstitio, nimia religio, quæ non vt oportet numen diuinum colit: seu vanus & inanis Dei cultus:*

Religionis obseruatio maximè Reipubl. necessaria.

Religio seu reuerentia erga Deum est omnibus hominibus innata.

Fides Christianæ religionis fundamentum est.

Quod tibi fieri nolis, alteri ne feceris, præceptum Dei, hominū mentibus inscriptum.

Contraria religioni.

quo

quo vitio detestabilior etiam pestis est impietas aduersus Deum, ac religionis & iurisiurandi contemptio, blasphemia perditorum, Epicureorum & Atheorum; peruersæ de religione ac rebus diuinis hæreticorum opiniones: quibus reuerentia erga Deū, & fides omnis euertitur, quibus periuria, quibus sacrilegia confirmantur.

De pietate. CAP. XIX.

SECUNDO *loco numeratur a Cicerone pietas, quæ tametsi definiatur interdum ab illo, Iustitia aduersus Deos, vt sit eadem quæ religio: tamen sæpius accipitur pro iustitia erga parētes, seu grata voluntas in parētes.* Quid pietas. *Sed in Rhetoricis absolutius definita est Pietas, per quā sanguine coniūctis, patriæq́; beneuolis officium, & diligens tribuitur cultus. Itemq́; alibi: Pietas est, quæ erga patriā aut parētes, aut alios sanguine iunctos officium conseruare moneat. Rectè virtus hæc proxima religioni adiungitur, quòd primus Deo tribuendus sit cultus, proximus parentibus & propinquis, & in primis patriæ, quam Cicero omnes caritates vnam ait esse complexam.* Cur proxima religioni pietas erga parētes. *Contrarium pietati vitium est impietas, in eos quibus beneuolentia & caritas debetur.* Impietas. *Aduersus hoc tam detestabile scelus, cùm ignotum adhuc esset parricidij nomen, legem ferre necesse non fuit: postea verò quam exorti sunt, qui naturæ legem violantes, & beluis imaniores, eis vnde vitam acceperant, vim & manus inferrent, sancita lex est asperrima: de qua in Pandictis sub tit. ad l. Pompeiam, de parricidiis.*

[L]ex Pompeia [d]e parricidiis.

De Obseruantia. CAP. XX.

OBSERVANTIA *est, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur & colimus. Id enim naturæ lege præscriptū Deus ipse iubet, vt parentes & magistratus, quos ille præesse voluit, iusto cultu atque honore dignemur, &*

[O]mnis anima [p]otestatibus [s]upereminentibus subiecta [si]t, inquit D. Paulus ad [R]om. xiij.

his

his libenter obedientes nos præbeamus. Hæc obedientiæ virtus adeò necessaria est, vt sine ea nec domus, nec ciuitas, nec vlla societas permanere possit: hac ipsâ etiam virtute elementa conseruantur, hac varij stellarũ cursus, hac totius mundi compages sustinetur. Tolle obedientiam, quid efficiet magistratus vel sacer vel profanus? quid parentes? quid præceptores? quid in bello duces? Contrarium obedientiæ vitium est contumacia ac negligentia obseruantiæ: id quàm sit perniciosum, primorum totius generis humani parentum grauissima ruina, quæ totum genus humanum afflixit, documentum nobis dedit. Oritur hoc vitium ex superbia & arrogãtia atque φιλαυτίᾳ, qua quis ipse de se bene existimans, seséq; diligens, nimium sibi placet. Nihil autem est & Deo & hominibus odiosius superbia. semper enim, vt Latinus Tragicus ait, Sequitur superbos vltor à tergo Deus. Testatur idem irreparabilis ille, & quo-nullus grauior vnquam fuit, malorum Geniorum casus. Contrarium alterum obedientiæ vitium est, simulatio obsequij, & ad res parum honestas obedientia.

Contrarium obediẽtiæ vitium contumacia vnde oriatur.

Execrabilis est superbia.

Alterum obedientiæ vitiũ contrarium.

De veritate. CAP. XXI.

VERITAS *est, inquit Cicero, per quam immutata ea quæ sunt, aut fuerunt, aut futura sunt, dicuntur: seu, rectus animi habitus, quo quis & verum siue affirmando siue negãdo dicit, & nihil simulat falsum: unde verax appellatur. Necessaria virtus est non solùm ad fugiendam in artibus sophisticam, & omnem in vita fucum, verùmetiam ad negotia contrahenda, in quibus fides dominari debet, quæ definita est dictorum factorumq́; constantia & veritas: nec aliud est in rebus, rationibusq́; contrahendis veritas, quàm fides: quæ si diligenter obseruetur, proprium iustitiæ munus explebitur; quod est, suum cuique tribuere. Veritati contrariũ*

Dicuntur) Non enim solùm intelligere quę vera sunt, quod est prudẽtiæ, sed etiam agere & loqui oportet, quod est iustitiæ.

Fides iustitiæ fundamentũ.

Contraria veritati vitia.

vitium

vitium est mendacium, itemq; sophismatum calumniæ, omnisq; fraus, & simulatio, atq; arrogantia, & dissimulatio. Impium & perniciosum reip. mendacium est. nam & hominem a Deo qui verax est, omnisq; veritatis fons, auertit, ac diabolo conciliat, mortemq; animæ sempiternam affert: & humanam societatem fraudulenta negotiatione violat, odiaq; ac dissidia fallaci lingua concitat. Molesta doctis est illa quorundam nimium sibi arrogantium vana præsertim iactatio. Execranda verò calumnia, laudatio malorum, & vituperatio bonorum. Simulatio quoque indigna est bono viro, qui non aliud dicit ac sentit: non laudat præsentem, quem vituperat absentem: non dolo malo, sed prudenter, si sit opus, ac sine fraude simulat aut dissimulat. Atq; idem etiam interdum sumit eam sibi loquendi libertatem, quæ Græcè παῤῥησία *dicitur, qua sæpenumerò sunt vsi philosophi, sed vt Socrates faciendum monuit, nunquam sine vtilitate: ne odio magis quàm iudicio adhibita videatur: qualis illa Thersitæ Homerici fuit. Sed hac ipsa tamē abutuntur quidam, ad nimiā assentationē eruditi, qui hac via callidè gratiā aucupantur.*

Execrabile est mendacium. Quanta sint ex mendacio mala. Iactatio. Calumnia. Falsa laudatio & vituperatio. Simulatio. Loquendi libertas.

De vindicatione. CAP. XXII.

VINDICATIO *est per quam iniuriæ factæ, vel damna data puniuntur. Cicero eam definit, per quam vis, & iniuria, & omnino quidquid obfuturum est defendendo aut vlciscendo propulsatur. Et, Vindicatio, per quam aut contumeliam defendendo aut vlciscendo propulsamus à nobis & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Sed hæc posterior definitio, excepta postrema parte, nobis ideò parū cōmoda videtur, quòd vltionem priuatam cōtineat; ab illo etiā probatam libro* I. *De officiis: quam scimus non solùm a Christianis, verùm etiā à profanis philosophis, nostræq;*

Priuata vindicta non vtendum.

nostraq́ religionis ignaris improbari, qui naturæ legem secuti iudicarunt melius esse pati, quam facere iniuriam: propterea quod illud iustè fiat, hoc sine iniustitia fieri non possit, vt Aristoteles etiam docet lib. v. Ethicorum. illud quoque patientiæ tribuatur, videlicet insigni virtuti: hoc autem vitio contrario. Nec verò quisquam putare debet aliud sibi esse concessum, quàm vt (si euitari non possit) vim vi repellat: idq́ defendendi, non lædendi aut vlciscendi caussa. Animus enim nocendi iniustum facit: legitima vindicatio magistratibus, qui sunt legum ministri, diuinitus commissa est; adempta verò priuatis, quibus nullum est vindicandi ius datum. Contraria vindicationi est crudelitas, & nimia lenitas. Nam in omni animaduersione & castigatione cauendum est, ne vel maior pœna quam culpa sit, vel bonis noceatur, dum parcitur malis.

Melius est accipere quàm inferre iniuriam.

Vim vi repellere licet defendendi, non lædendi aut vlciscendi, caussa.

Cõtraria vindicationi.

Cic. lib. 1. De offic.

De gratia. CAP. XXIII.

GRATIA, *quæ vulgò gratitudo dicitur, est, inquit* Cicero, *quæ memoria & remuneratione officiorum & honoris & amicitiarum obseruantiam teneat. Cõmodius fortasse definietur Gratia, virtus, in qua beneficij accepti memoria, & remunerandi voluntas continetur: propterea quòd hæc virtus in accipiendo magis quàm in dando versetur. Nam dare, liberalitatis est: accipere libenter, & referre velle, gratiæ proprium est. Illius est, dati beneficij obliuisci, nec vllam remunerationẽ sperare: huius verò, meminisse, & cùm datur opportunitas: etiam cum fœnore, si possit, ac bene collocari beneficium intelligat, & quidem promptè velle reddere, & nihilominus perpetuam retinere beneficij memoriam. Vtrobiq́ videndum est, vt quod vel datur vel redditur, vtile sit & commodum ei cui datur vel redditur, & iustè partum, ne de alieno liberales & gratisimus.*

Gratia est grati animi fidelis memoria: seu, Voluntas referendę gratię ac beneficij memor.

Cui & quid dandum.

Contrariū gratiæ vitium.

ſimus. Contrarium gratiæ vitium vulgò dicitur ingratitudo: quæ definiri poteſt, obliuio accepti beneficij: vel coacta, vel nulla, vel (quod omnium peſſimum eſt) mala relata gratia: quæ maxima iniuſtitia eſt; qua nihil omnibus odioſius eſſe poteſt.

De misericordia. CAP. XXIIII.

Cur ſuperioribus virtutibus addenda ſit Miſericordia.

COMMODE *videtur his adiungenda miſericordia, gratiſſima Deo virtus. Vt enim debetur amor, veritas & fides omnibus, pietas paucis, vindicatio mala inferentibus, gratia benemeritis: ita miſericordia immeritò mala patientibus. Miſericordiam autem hic non ægritudinem voco, aut, vt Seneca, vitium animorum nimis miſeriæ fauentium: ſed virtutem, per quam animus miſeriis & calamitatibus alterius mouetur ad ſubueniendum afflicto. Miſericordia definitur à Cicerone, ægritudo ex alterius rebus aduerſis: à Seneca in libris De clementia, ægritudo animi, aut triſtitia ex alienis malis concepta, quæ accidere immerentibus credit. Sed hanc ille vitium eſſe probare conatur his verbis, Ergo non miſerebitur ſapiēs, ſed ſuccurret, ſed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonū, ex quo dabit cuique partē. Sed nos, vt dictum eſt, virtutem miſericordiam intelligimus, ad quam Chriſtus nos exhortatur exemplo patris cæleſtis, & ſuo, Luc. VI. quæ nullis vnquam laudibus ſatis extolli poteſt: & certè ſacris litteris nobis magnificè commendatur. Quis verò mortalium, Dei patris & Chriſti Domini noſtri infinitam miſericordiam vel mente concipere, nedum verbis explicare poſſit? Hæc virtus hominem ad beatitudinem prouehit. Chriſtus enim beatos vocat miſericordes, quòd hi miſericordiam ſint conſecuturi: Matthæi V. IX. XII. apud quem capite XXV. ſex officia miſericordiæ breuiter indicantur.*

Miſericordia hoc loco virtus, non ægritudo intelligenda eſt.

Quid miſericordia.

Miſericordia eſt diuina Virtus.

Beati miſericordes.

Sex officia miſericordiæ.

De

De liberalitate: & huic contrariis vitiis, auaritia & effusione. CAP. XXV.

LIBERALITATEM *Cicero in 1. De officiis libro, alteram iustitiæ speciem facit, quam eandem & beneficentiam & benignitatem appellat: quæ non incommodè videtur hoc loco superioribus iustitiæ partibus adiicienda. Quamuis enim hæc virtus in dando, non vt illa in reddēdo quod debetur (id quod proprium esse iustitiæ videtur) posita sit: quia tamen sese ad alios, vt iustitia, diffundit, & hominum vtilitatem spectat; inter iustitiæ partes referre licebit. Definiri potest liberalitas, benefica voluntas sine cuiusquam iniuria beneficio dignis gratificandi: seu, vt breuissimè definiatur, liberalis de aliquo bene merēdi volūtas. Versatur hæc, vt Cicero ait, in vsu pecuniæ, quam honestè, atque vt oportet, animo liberali ac pio largiri, proprium est liberalitatis. Requiritur enim primùm omnium libera dantis voluntas, ne opinione vtilitatis animus à beneficentia retrahatur. Dandum igitur est, quia scimus id gratum esse Deo nullam expectantes remunerationem. Dandum autem prudenter, cùm res & locus postulabit, ei in quem bene collocatur beneficium, qui non ad perniciem vel suam vel aliorum sit abusurus, probo, beneuolo, benemerito, & vt quisque coniunctissimus est, ratione cognationis, affinitatis, amicitiæ, ciuitatis, nationis, denique humanæ societatis. Hunc enim ordinem præscribit natura; vt post Deum & patriam primi sint coniuges, deinde liberi, parētes, cognati, affines, amici, ciues, conterranei, homines alij. Cicero lib. 1 De officiis septem hos gradus constituit; 1. patriam & parentes: 2. liberos ac totam domum: 3. propinquos & affines: 4 amicos & familiares: 5. ciues: 6. qui sunt eiusdem nationis, gentis, & linguæ: 7. omnes homines.*

Liberalitas iustitiæ species.

Cur ad iustitiam referēda liberalitas.

Quid liberalitas.

Cur dandum sit.

Quomodo, quando, quid & quibus dandum.

Gradus coniunctionis.

Et de nostro dandũ, non de alieno. nam liberalitas nocere nemini debet, prodesse autem beneficio dignis: & dandum pro dignitate cuiusq;, ac merito, & indigenti magis quam diuiti: non quantum fortasse velis, sed quantum possis; ne liberalitas in effusionis vitium degeneret. & tu deinde incipias egere, atq; amicis tuis esse molestus: & voluptatẽ, quæ virtutis comes est, amittas contraq; dolorem vitiositatis comitem accipias. Et quanuis diuites liberalitatis munus exequi possint facilius, tenuiores tamẽ etiam liberales esse possunt: quorum benefica magis voluntas, quàm ipsum beneficium spectari debet Cicero libro 1. De officiis duo liberalitatis genera constituit: vnum, quo quis egenti pecunia subuenit: alterum, quo opera aut cõsilio iuuat, quæ virtus propriè beneficentia dici potest: & certe liberalitati coniunctissima est: cui contraria est maleficentia, & beneficentiæ omissio. nam virtus hæc posita est inter malam & nullam operam, seu inter officiendi ac malefaciendi, & omittendi studium: vt recte definiatur beneficentia, mediocritas in tribuenda aliis opera. Huc referatur & hospitalitas, quæ est benignitas in sponte recipiendis hospitibus. Cui contraria est inhospitalitas, itemq; inanis ostentatio hospitalitatis. Liberalitati contraria sunt vitia duo, auaritia atq; illiberalitas. & effusio atque luxuria: quarum illa defectus liberalitatis est, hæc verò exuperantia: inter quæ vitia liberalitas media est. Auaritia definitur nimium pecuniarum studium, quibus ad suum commodum anxiè congestis auari nec sibi nec aliis prosunt: quæ rectè appellatur in sacris litteris omnium malorum radix, ex qua furta, rapinæ, latrocinia, fraudes, proditiones, dissidia, bella fruticantur: &, quid non mortalia pectora cogis auri sacra fames? Inexplebilis est illa pecuniæ cupiditas, & dirus

Tenuiores etiã possunt esse liberales.

Beneficentia.

Hospitalitas.

Liberalitati contraria vitia duo.

Quid auaritia.

Auaritia radix omnium malorum.

dirus hydrops: cui, quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ. Nam crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. Miserrima est omnino hæc seruitus, & abiectissima, semper anxia, semper timida, nunquã tranquilla, nunquam suo contenta. Auaritiæ vitiq contraria est effusio, quam prodigalitatem appellant: itemq, beneficentia in quosuis, negligens suorum: quod ipsum quoque vitium est, & liberalitati repugnat. vt enim auarus in accipiendo & retinendo nimius est: ita contrà prodigus in largiendo modum transit. Definiri igitur effusio potest, immoderata, ac nullam iustam ob caussam facta largitio. Est hæc quidem vitiosa, sed faciliùs ad liberalitatem reuocari potest, quàm auaritia: quòd illa soleat aliis prodesse, hæc nulli, ac ne ipsi quidẽ possidenti. Huic sæpe iuuenilis ætas obnoxia est, illi senilis. Parsimonia item, vt liberalitas, iisdem est interiecta vitiis, effusioni & sordibus. Hinc parcus seu frugalis, nec prodigus nec tenax dicitur. Parsimonia est diligens eorum quæ parta sunt, custodia, ac moderatio sumptuum. Ex quo dictum est, Magnum vectigal parsimonia.

Auaritiæ contraria effusio.

Quid effusio.

Parsimonia quoque mediocritas est inter effusionẽ & sordes.

Quid parsimonia.

De magnificentia. CAP. XXVI.

LIBERALITATI *subiicienda videtur magnificentia: quòd nihil aliud sit, quàm liberalitas quædam amplior. quæ definitur à Pontano mediocritas in sumptibus, & quidem magnis, cum delectu faciendis: & à Cicerone, rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam & splendida propositione agitatio atq, administratio: hinc magnificus, splendidus, & qui magna facit. Hæc virtus non est pauperum, qui magna & admiranda præstare non possunt: sed diuitum, velut regum & principum: quibus tamen cauendum est, ne inanis gloriæ cupiditate magis quàm virtute impulsi, nec*

Quid magnificentia.

Magnificentia diuitum est, non pauperũ.

Dei voluntatem, nec hominum vtilitatem præcipuè respicientes, extra modum sumptu & magnificentia prodeant, nam & huic virtuti vitia duo sunt. vnum, quod μικροπρέπεια, indecora illiberalitas dicitur, angusti animi ac sordida magnificentiæ ostentatio, quod auaritiæ cognatum est: alterum, βαναυσία, id est, insolens atque immoderata & intempestiua magnificentia ac luxus, quæ respondet effusioni. Ad hanc virtutẽ Pontanus referendum etiam putat moderatum rei familiaris splendorem: & magnificentiam quidem versari in præclaris ædificiis, præsertim publicis, in spectaculis, in muneribus. Splendorem verò in priuata supellectilis ornatu, in rerum diuersarum apparatu, eumq́ definiri posse, mediocritatem inter luxum & sordes: vt ea sit supellex, quæ splendidum virum deceat: ea sint ornamenta, is apparatus, is cultus atque ornatus corporis, vt splendidus verè dici possit, non luxuriosus, neque sordidus, pro fortuna & dignitate, pro loco & tempore honestè vestitus, &c. Seruetur etiam splendor in domus laxitate, in conuiuiorum epulis: ne vel nimio luxu, vel parum splendida mensa conuiuator modum transeat.

Contraria magnificentiæ vitia.

Splendor.

De amicitia. CAP. XXVII.

INTER *iustitiæ partes amicitia quoque numeranda est: sine qua nulla hominum societas conseruari potest: de qua cùm Aristoteles, & post eum Cicero copiosè disseruerint; nos hîc ea breuiter, quæ maximè necessaria videbuntur, perstringemus. Est igitur, vt ait Cicero libro primo De legibus, omnis amicitiæ vis in voluntatum, studiorum, sententiarúmque consensione. & in Lælio: Nihil aliud est, inquit, amicitia, nisi omnium diuinarũ humanarumq́ rerũ cum beneuolentia & caritate summa consensio: quam ait virtutum adiutricem à natura datam, non vitiorum comitem; eamq́ ex amore*

Arist. lib. 8. & 9 Ethic. ad Nicom.

Quid amicitia.

amore nominatam, & ab ipsa natura ortam: ut naturalem intelligamus amorem, quo homines inter sese coiunguntur. Et quoniam, (ut etiam ex litteris sacris, quibus naturæ lex in hac re comprobata est, cognouimus) homo homini beneuolentiam & amorem debet, cùm & reliquæ animantes in suo quæque genere amicitiam colere, aut certè beneuolentiam conseruare videantur: dubitari non potest, quin amicitia, quam virtus conciliauit mutuæ beneuolentiæ conseruatricem, ad iustitiam sit referenda, quæ & ad vsum vitæ maximè necessaria est, & ipsam continet remp. Quid ab amicitia distet beneuolentia, docet Aristoteles. beneuolentia posse nos etiam cum iis esse coniunctos, quos ignoramus eamq; occultam esse posse, amicitiam non posse: principium autem & fontem amicitiæ esse beneuolentiam. Ex cuius sententia sic definiri potest amicitia, vt sit aperta ac mutua proborum hominum inter se beneuolentia consilio suscepta. Amicitia duplex est: vna perfecta, vera, & sincera, atq; ex virtute profecta, quæ est inter bonos: siue sanguinis coniunctione, siue voluntatum ac studiorum consensione conciliatos: altera imperfecta, ficta & vulgaris. quæ duplex est: aut enim vtilitate conciliatur, aut voluptate. Finis igitur amicitiæ veræ est honestum: fictæ vtile vel iucundum. Voluptas pueros & adolescentes coniungit, vtilitas mercatores & his similes: at virtus bonos viros, qui verè sunt amici, & permanent etiam post mortem; illi verò ad tempus amant. Vera igitur amicitia quoniam ex virtute nascitur, inter improbos esse non potest: velut inter fures, inter latrones, prædones, proditores, coniuratos; quamuis interdū arctissimo vinculo coniuncti videantur. nec satis etiam firma est inter eos, qui nec moribus, nec studio, nec voluntate, nec opinionibus, nec

Vnde Amicitia.

Cur ad iustitiam referenda sit amicitia.

Inter amicitiam & beneuolentiā quid intersit. Arist. lib. 8 cap. 2 & lib 9. cap. 5.

Amicitiæ definitio.

Amicitiæ diuisio.

Vera amicitia mutua est & constans: ficta verò nec mutua nec diuturna est.

Expetuntur honesta, vtilia, iucunda.

Inter quos vera sit amicitia.

opibus (quanquam hæ non semper obstāt amicitiæ, sicuti nec ætas) nec dignitate sunt pares. Inter principes & eorum familiares omnem fere amicitiam extinguit assentatio quorundam aulicorum, omnia principum & dicta & facta, quamuis ridicula, approbantium, dum quæstum, honorem & fauorem captant. Firmior ergo amicitia, magísq; sincera est inter pares, animorum consensione coniunctos, idem & volentes & nolentes, quos idem quoque studium delectat. Sed hæc amicitia inter plures esse non potest: paucorum est arctissima illa necessitudo: qualem fuisse legimus inter eos, quorum vix quatuor aut quinque paria numerantur: & fortasse difficile esset inuenire plura. quos certè constat fuisse coniunctissimos, de quibus verè dici possit, Amicus alter idem, quorum vnius duorum sit animus. Quamuis autem boni viri sæpe multos habeant amicos, & his bene velint, à quibus ipsi quoque amantur ex animo: tamen summam illam animorum ac voluntatum studiorumq; consensionem cum vno tantum atque altero, aut certè cum perpaucis communicatam habent. Et quoniam ex amore amicitia oritur, gradus autem amoris sunt diuersi; plures etiam amicitiæ gradus constituēdi sunt. de quibus capite xxv. dictum est. Sed omnes omnium amicitias, ipsorū etiam parentū & liberorum, quæ maxima esse debet, longè interdum vera illa amicitia superat, quæ perrara est. qualis fuit amor inter illa pauca & toties decantata verorum amicorum paria, velut inter Pyladem & Orestem, Damonem & Pythiam: de quibus vide Valerium Maximum libro IIII. cap. VII. Hæc autem vera amicitia non subitò fit perfecta, sed suos habet progressus: donec longo tandem amoris intimo pectore insidentis vsu, & summa familiaritate, atque amabili consuetudine confirmetur,

Assentatio verum amicitiæ obscurat.

Vera amicitia an inter plures esse possit.

Pauca amicorum paria.

Gradus societatis.

Non subitò fit amicitia perfecta.

tur. Quare diligẽdum esse aiunt, quem velis diligere: admonentes eo dicto, ne temerè sine delectu ac facilè quẽuis in amicitiã recipiamus, quẽ eadẽ postea temeritate leui de caussa relinquamus: ne magis impetu quodã amoris, quam cõsilio, adducti ad amicitiã fuisse videamur. Id vitium vt euitetur; ad incundã amicitiam tardissimus, ad retinendam constantes. Cauenda igitur ea sunt omnia, quæ solent amicitias labefactare: vt contentiones, acerba iurgia, contemptus, morositas, ira, inuidia, æmulatio, &c. Sed admonere sine acerbitate, & admoneri, proprium est amicitiæ. Neque enim putandum est, eos vsquam inter homines reperiri amicos, qui, quamuis eadem plerumque sit & voluntatum & studiorum consensio, non interdum admonendi videantur, si quid peccauerint; sitq́; his etiam negandum, si quid ab amicis petant, quod honestè ac piè præstari non possit. Honesta enim ab amicis petenda sunt, & amicorum caussa honesta facienda. Potiùs autem quàm res turpes rogati faciamus, amicitiam, quæ iam desinit esse vera, paulatim vsus remissione leuari patiemur, atq́; euanescere. Nam quæ subitò abrumpitur, nunquã vera fuisse videtur. Sed hæc tamen ipsa disiunctio, quantum fieri potest, cauenda est. nec enim ita amãdum est, tanquam aliquando sis osurus. Veram amicitiam intimus amor commendat, is quem sacræ litteræ comprobant: quibus iubemur non minùs proximum, quàm nos ipsos amare. Sit igitur æqua vtriusq́; animi beneuolentia. nec enim requirendum est, vt alter plus alterum quàm seipsum amet. Ac de amicitia quidem hactenus Huic repugnat inimicitia, grauissima generis humani pestis, & quæ beluis deteriores homines reddat, omniq́; humanitate exuat. Homo enim homini ob naturam communem, & eandem corporis erecti figuram, & ra-

Non temerè contrahenda amicitia.

Quæ labefacient amicitias

Admonere & admoneri proprium est amicitiæ.

Honesta ab amicis petenda sunt, & amicorũ caussa honesta facienda.

Non ita amãdum, tãquam aliquando sis osurus.

Amicitiæ contraria.

& rationem, atq; orationem charus esse debet, cùm bestias eiusdem generis inter se videat esse coniunctas. Vt autem amicitia mites & gratos, ita inimicitia feros & odiosos homines facit: vtq; illa plurimùm delectat animos, ita hac plurimùm & sibi & aliis est molesta, at plurimorum caussa malorum: hinc cædes, hinc parricidia, hinc omnis crudelitas nascitur. quem enim quis odit, extinctum cupit, & sese ipse miser vlciscendi, cupiditate & nocendi studio grauiter affligit, occultum quatiente animo tortore flagellum, vt Iuuenalis ait: cùm litteris sacris proditum sit, homicidum esse, quisquis fratrem suum oderit. Quamobrem omnis inimicitia fugienda est: cauendumq; diligēter, ne cui demus odij caussam: & si data sit, omnibus modis efficiendum, vt reconcilietur nobis, qui fuerat alienatus. Quòd si quem fortè, qui videatur iniuriam nobis fecisse, oderimus: tamen meminisse debemus, nos esse Christianos, vt ignoscamus, iramq; & odium deponamus, eandē à Deo veniæ facilitatem expectantes, quam toties sumus experti. Nulla autem grauior est inimicitia, quàm bellum: nulla maior animorum alienatio atq; disiunctio, nulla perniciosior, nulla immanior, & quæ plures acerbioribus odiis in mutuam perniciem ruant, & ita furenter interdum incitentur, vt non ciues modò, sed ipsi etiam inter se fratres & propinqui committantur, de vita decertantes, ignari cognationis, furore communi inflammati, omnemq; iam humanitatem exuentes, bestiarum feritatem induant. Et quamuis ipsum per se bellum nec bonum propriè, nec malum dici debeat, cùm iustè possit administrari, fitq; necessariò interdū gerendum, præsertim si iustis de caussis ita suscipiatur, vt sit iustitiæ satelles, referaturq; ad eam partem quæ vindicatio dicitur; tamen cùm vtriusque hostis æquè iustum bellum

Inimicitia est multorū malorum caussa.

Homicida est, quisquis proximum suum oderit.

Offensæ remittēdæ sunt.

De bello.

Bellum per se nec bonum nec malum.

bellum esse nequeat; non videtur vllum geri posse bellũ, cui non altera ex parte cõiuncta sit iniustitia. Quamobrem non temerè suscipiendum est Principibus, quibus belli gerendi ius est: nec nisi iusta ac necessaria de caussa: veluti si res iniquè nobis ablatæ repetantur, si iniuria vindicanda, aut vis arcenda sit; prius indicatur: idq; ad eum finem referatur, vt nihil aliud bello quàm pax quæsita fuisse videatur. cauendumq; maximè, quantum fieri potest, ne sæuiatur in innocentes, & imbellem turbam ac supplices. ne ferro & igni vastentur omnia: ne plus damni detur amicis quàm hostibus. ne sponte ac cupidè bellum suscipiatur, quod sine crudelitate geri non potest. Sunt & alia contraria amicitiæ vitia vt morositas, & assentatio, corruptela amicitiæ, liberali ingenio indigna, damnosa & periculosa parum cautis & gloriosis & simplicibus; quia occulta inimicitia est, quæ blanda specie lædit, seruiliter præsentem laudans, & absentem iniquè rodens, atque irridẽs: quam Terentius eleganter & festiuè depingit in Eunucho Actus II. Scena II. Vtriq; æquè misera est assentatio, & ei qui omnia ad voluptatem alterius loquitur, & ei qui turpem hanc assentatoris blanditiam admittit: nisi quòd ille vilissimus seruus est, hic stupidus, qui se ludibrio esse non intelligat. Ac de iustitia & partibus eius dictum satis.

Non temerè bellum suscipiendum.

Quibus de caussis, & quẽ ad finem bellum gerẽdum sit.

Alia contraria amicitiæ vitia, vt morositas, & assentatio.

De iniustitia. CAP. XXVIII.

IVSTITIÆ *contraria est iniustitia, quæ singulis quidem iustitiæ partibus addita, nunc paulò copiosiùs explicabitur. Vt iustitia suum cuique tribuit; ita sibi iniustitia, quod aliis debetur, iniquè sumit. atq; vt supra iustitiam distribuimus, ita licebit & iniustitiam partiri: primùm in communem & priuatam, & hanc in distribuentem & commutantem: deinde, vt iustitiæ*

Iniustitia cõmunis & priuata.

partes enumerauimus religionem, pietatem, & reliquas: ita partes iniustitiæ repetantur, superstitio, impietas, & cætera, quas breuiter perstrinximus: nūc tantùm iniustitiæ communis & priuatæ partes reliquas indicabimus. Communis iniustitia duas formas complectitur: vnam, quæ legibus: alteram, quæ æquitati repugnat. Leges violantur, cùm vel auaritia, vel hominum odio, vel aliam ob caussam bonæ leges & instituta mutantur, aut abrogantur, aut falsis interpretationibus iniustè contorquentur, & labefactantur. Violatur æquitas, cùm legis verba numerantur, & vrgentur malitiosè, sed mens & ipsa anima legis, æquitas negligitur; & locum obtinet prouerbium, Summum ius summa iniuria: vt si Iudices, vel Iurisconsulti muneribus corrupti sint, aut affectibus amoris odijue perturbati. Tractantur hæc etiam à Rhetoribus sub capite De statu scripti & voluntatis. Priuatæ iustitiæ partes duæ sunt: quibus item duæ possent opponi, iniustè distribuens, & iniustè commutans. Iniquè distribuens, parcit malis, nec defendit bonos: illos euehit, hos deprimit: assentatores & improbos apertis & bonis præfert: pluris nobilitatem & opes, quàm virtutem & sapientiam facit. Iniquè cōmutans non reddit quod debetur, fraudat eos cum quibus commercium est in emendo, vendendo, aliisq; rebus contrahendis, maximè in deposito & societate: fingit possessionum titulos: mala fide acquisita, vsu longo capit: cōmunia & publica diminuere conatur, & ex his aliquid sibi adijcere: denique suum cuiq; non relinquit. Omnium autem harum iniustitiæ partium mater est iniuria, quæ fit vel reipub. vel singulis hominibus, aut leges violādo, aut iniquè siue distribuendo siue commutando.

Iniustitia cōmunis leges & æquitatem violat.

Quomodo leges violentur.

Quomodo æquitas violetur.

Priuata iustitia iniustè distribuit & commutat.

Iniquè distribuens.

Iniquè commutans.

Omnis iniustitiæ mater est iniuria

De

De fortitudine. Cap. XXIX.

Dictum est de prudentia & iustitia: sequitur vt de fortitudine sit dicendum. Definiri fortitudo potest, habitus, seu animi affectio, quæ * considerata pericula suscipit, & labores, & quæcunque accidunt incommoda perfert, timorem iramq; reprimens. Incommoda autem sunt vel corporis, vt morbus, egestas, labor: vel animi, vt ignominia, iniuria, contumelia. A Cicerone definitur, animi affectio in adeundo periculo, & in labore ac dolore patiens. cuius munera duo maxima vult esse, mortis dolorisq; contemptionem: quòd fortitudo omnis aut in dolore, aut in labore, aut in periculo rebusq; formidolosis subeundis & repellendis spectetur. Stoici definiunt fortitudinem, virtutem propugnantem pro æquitate. Chrysippus affectionem animi in patiendo ac perferendo, summæ legi parentem sine timore. Nasci fortitudo videtur partim à voluntate, partim ab irascentis animi vi, quòd huius nonnullam commotionem fortitudinis actio requirat: quæ tamen ipsa voluntaria est; sed imperare voluntas, parêre verò impetus ille voluntati atq; consilio debet. Versatur autem fortitudo in cohibendis rebus formidolosis, ac timorem ob futuri mali alicuius, atq; periculi expectationem incutientibus, & in ira compescẽda tanquam in materia qua exercetur siue bellicis in rebus atq; vrbanis, siue domesticis difficultatibus; vt exoptatum aliquando finẽ summum illud bonum consequatur. Virtus hæc item vt ceteræ, mediocritas est inter nimiũ & parum, nempe inter timiditatem & confidentiam. quæ vitia quomodo vitari possint, ostendit Horatius hisce carminibus:

Rebus angustis animosus atque
Fortis appare: sapienter idem
Contrahes vento nimium secundo
Turgida vela.

Quid fortitudo.

* Cõsider.) Docet enim quid, vbi, quando, quãobrem sit metuendum vel audendum; nam qui nihil timet, is aut demens est, aut stupidus.

Variæ definitiones fortitudinis.

Vnde fortitudo nascatur.

Materia fortitudinis.

Finis fortitudinis est summum bonũ.

Fortitudo mediocritas est inter timiditatem & confidẽtiam.

Duplex fortitudinis officium.
Summi boni, id est, Dei caussa fieri debet omnia.
Prudentia fortitudini necessaria.

Duplex est fortitudinis officium, subire & perferre pericula, & res aduersas eo animo, vt id placeat Deo, eiusq; praeceptis pareatur: cuius caussa fieri debent omnia. Ac subire quidem & perferre non solùm animosè & fortiter, verumetiam prudenter, viri fortis est: neque enim inconsideratè ac temerè, nulloq; consilio quicquam suscipere debet, ne magis impetu quam recta ratione moueri videatur. Veræ ac perfectæ, aliisq; virtutibus exornatæ fortitudini, Aristoteles alias quinque non perfectas formas, tamen vt cognatas addidit libro III. ad Nicomachum: primam, ciuium pro patria pugnantium: secundam, militum qui ex rei militaris disciplina pericula adeunt: tertiam, experientiæ confidentium: quartam, eorum qui vincendi spe nituntur: quintam, ex fortuna pendentium, nec satis pericula considerantium, quos ignorantia fortes reddit.

Quinque fortitudinis species non perfectæ quæ conuenientibus malis alia quàm honesti caussa, nec ita, vt ratio monet, obeuntur.

Non minus autem res aduersas æquo animo atque constanti perferre, tolerare iniuriam, miseriam, ærumnam, omnia fortunæ & corporis incommoda: graues animorum impetus, vt iram, metum, ægritudinem, amorem, voluptatem, ferociam, superbiam cohibere fortitudinis est; quàm subire pericula, mortem contemnere, atque adeò (si ita placere Deo constiterit) non illibenter oppetere. Et quoniam fortitudo vel in susceptione periculorum vel in doloris ac malorum perpessione versatur; huic virtuti quatuor formæ subiiciuntur, Fidentia & magnanimitas, quæ ad susceptionem: Patiëtia & perseuerantia, quæ ad perpessionem referũtur: priores duæ ad primum quasi fortitudinis motum, posteriores ad malorum tolerantiam atque firmitatem & constantiam pertinent. Ex his omnibus perfecta fortitudo constat.

Fortitudo vel in susceptione periculosum, vel in perpessione doloris versatur: hinc quatuor fortitudinis species.

De

De fidentia & magnanimitate.

Cap. xxx.

Fidentia, *inquit Cicero, est firma animi confisio: seu per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiducia, certa cū spe, collocauit. Huic audacia quidem cognata videtur, & tamē vitium est: cùm non consilio & iudicio, vt fortitudo, cui perpetua comes est prudentia, sed impetu ac temeritate feratur: non satis expendens priusquam adeat pericula, possitne superare: & vt possit, honestúmne sit ea subire. Sed fidentia non nisi diligenter antè considerata pericula fortiter, magnaq; fiducia suscipit. non enim qui nimiū audent, sed qui moderatam animi vim, quam ratio regat, ac virtuti congruentem faciat, adhibent, fortes sunt iudicandi. Fidentia contraria est Diffidentia, deiecta mentis consternatio; eadem quæ est desperatio, quam suprà sub capite De desiderio & spe, breuiter perstrinximus. Magnanimitas est excelsi atque inuicti animi magnitudo, & robur atque firmitas, ad res magnas gerendas. Hæc fidentiam fulcit, adiutrixq; cognatam cōfirmat. Excelsum intellige animum propter virtutum magnitudinem magnis honoribus dignum, apertum ac simplicem, qui nihil simulatum habet: non autem inflatum, non arrogantem, sed grauem, modestum, & qui superbiam deprimat, verè magnum, iniuriarum memorem, clementem, æterna spectantem, humana despicientem, ad dandum quàm ad accipiēdum paratiorem: veræ laudis quàm vtilitatis studiosiorem. Nam virtus hæc maximè spectatur & in rerum magnarum, quæ cupidum vulgus admiratur, contemptione: & in refrenandis perturbationibus; vt inuicto animo resistatur omni ambitioni, auaritiæ, libidini; vt aduersa omnia constanter perferantur. Cicero De officiis libro*

Quid Fidētia.

Audacia quid à Fidentia differat.

Contraria Fidentiæ Diffidentia.

Quid Magnanimitas.

Quid animus excelsus.

Magnitudinis animi duas partes Cicero posuit.

libro primo tradit, magnitudinis animi duas esse partes: quarum vna in fortuna prospera cernitur, altera in aduersa: quòd magnanimum neque res aduersæ frangere, neque secundæ insolentem facere possint. Contraria magnanimitati vitia duo sunt, χαυνότης, elatio nimia, seu inflatus ac tumens animus: & μικροψυχία, nimiæ animi demissio atque abiectio. Priori vitio continetur insolenter ac inepte sese efferens iactatio; stulteq; turgescens animus: qualis ille Thrasonis apud Terentium, hominis vani & insulsi, nimioq; sui amore cæci, quo nihil magis ridiculum fingi potest, quem nemo bonus ac modestus ferre possit. Hoc genus hominum omnibus, præterquàm parasitis, est odiosum. Huic vitio contrarium est illud alterum, quod animi abiectio dicitur, vulgo Pusillanimitas, id est, turpis & indecora animi demissio, laborem instantem fugientis, & magnis ac præclaris in rebus turpiter languentis. qualis fuit hominum effeminatorum: vt Sardanapali, qui ne resistens quidem, pulsus regno, præsumpta desperatione sibi manus attulit: vt Heliogabali, vt aliorum qui voluptatibus eneruati vitam ignauam turpemq́; vixerunt. Superioribus adijciatur bona existimationis studium; cuius item duo vitia sunt: vnum, ambitio; alterum, famæ existimationisq; despicientia. Sed an moderatum honoris studium, quod est inter ambitionem & honoris contemptum, vt Aristoteles arbitratur, habenda sit virtus, cùm præsertim ab elatiore animo profectum videatur, affirmare non audeo.

Contraria magnanimitati vitia duo.

Nimia animi elatio.

Animi abiectio.

Bonæ existimationis studium. Honoris studium moderatum, quia gloria virtutis comes est, & virtute nititur, non admodum reprehendendũ videtur.

De patientia & perseuerantia. CAP. XXXI.

PATIENTIAM *Cicero definit, rerum arduarum ac difficilium voluntariam ac diuturnam honestatis aut vtilitatis caussa perpessionem: hoc est, firmam & constantem rerum humanarum tolerãtiam, qua quidquid*

Quid patiẽtia.

quid aduersi nobis acciderit, æquo animo perferimus. Voluntarium ille vocat, quòd hæc virtus, vt & magnanimitas, in voluntate posita sit, quam irascens illa animi facultas adiuuat. Quod additur ab illo, Honestatis caussa: finem huius virtutis, qui est aliarum etiam omnium, ostendit. Nam si labores non ob virtutem, sed vel odij vel opum, vel honorum caussa perferãtur, eam ille Duritiem immanem appellat, quæ patiẽtiam imitatur. Nobis verò semper ille finis est constituendus, vt actio nostra Deo placeat, cui grata virtus est. Officiũ patientiæ duplex est: vnum, in perferendis iniurijs acceptis; alterum, in omnibus fortunæ casibus æquo animo sustinendis. Vincit, qui patitur iniuriã: quòd & se ipse & aduersarium superet, cùm affectum reprimit: vincitur verò, qui facit, quoniam affectibus succumbit, & ab ira atque cupiditate superatur. ille iustus, hic iniustus est. Patientis igitur est, & iniuriam negligendo superare, eiusq́; vindictam non sibi sumere, sed Deo (cuius est vlcisci peccata) committere: & omnem fortunam æquo animo ferre, tolerare paupertatem, exilium, orbitatem, luctum, contumeliam, cõtemptum, seruitutem, morbos graues, cæcitatem, & si quid etiam miserius est: nunquam desperare, numquam calamitatibus frangi. Cùm enim miserijs & ærumnis plena sit vita humana, quis non interdum (vt impij quidam, parumq́; fortes fecerunt) abrumpere eam sibi mallet, ac semel omnibus defungi malis, quàm semper ærumnosam trahere vitã; nisi patientiæ robore munitus, ad omnia perferenda paratum atque inuictum animum fortiter opponeret, & quancunque vitam duce virtute bene degendam esse duceret? Falsò quidam fortes esse putauerunt eos, qui mortem sibi ipsi rebus desperatis consciscerẽt, fugientes vel inopiam, vel ignominiam, vel captiuitatem, vel seruitutem,

Cur voluntaria perpessio dicatur.

Finis virtutũ.

Finis falsus.

Finis verus omnium virtutum.

Officium patientiæ.

Cur vincat qui patitur: & vincatur, qui facit iniuriã.

Patientis officia.

Patientiæ beneficio miseriæ omnes & ærumnæ superantur

Non esse fortes qui sibi mortem consciscunt.

nitutem, vel amorem non ferentes, vel aliud quoduis malum euitantes: quos Aristoteles rectius iudicant esse molles & effeminatos: cùm sit constantis & fortis viri, quamcunque fortunam æquo animo perferre: timidi verò & ignaui, diffidere & frangi laboribus, ac turpiter succumbere. Patiētiæ contrarium vitium impatientia dici potest, quæ est mollities animi, id est, honesti laboris & doloris tolerandi fuga: cuius naturam non difficile est ex iis, quæ iam dicta sunt, intelligere. Sunt impatientes alij qui labores, alij qui dolores metuunt, atque impatibiles putant, quos patientia tolerandos esse docet. Illi succumbunt laboribus, hi perturbationibus & curis anguntur, & ægrè iniuriam, ac molestè ferunt. Sunt etiam qui fortunam prosperam non satis moderatè ferre possunt, quorum animi rerum secundarum insolentia nimis efferuntur; æquè atque illi vituperandi: quòd non minùs turpe sit animo deijci, quam inaniter exultare. Perseuerātia definitur à Cicerone, stabilis & perpetua in ratione bene considerata permansio. Hæc patientiæ fida comes est, & adiutrix in rebus aduersis perferendis, & in secundis æquabilitate moderandis, omnibusq; animi affectionibus comprimendis, ac rationis iudicio subijciendis. Nam fortis animus, vt ille ait, sine constantia & æquabilitate, nihil est. Perseuerantiæ contrarium vitium est inconstantia, seu leuitas, & instabilis rerum humanarum gubernatio: quæ vel propter mollitiem animi temerè difficultatibus cedit, nec perferre dolores potest: vel propter pertinaciam in sententia, quam ratio mutare iubet, arroganter & contumaciter permanet.

Contrarium patientiæ vitium mollities animi.

Qui sint impatientes

Qui prosperā fortunā ferre non possint.

Perseuerātia.

Comes & adiutrix patientiæ.

Contrarium perseuerantiæ vitium.

De vitiis inter quæ fortitudo est interiecta.

CAP. XXXII.

FORTITVDO *media est inter duo vitia, audaciā & ti-*

& timiditatem. Audacia est inconsiderata periculorum aggressio, seu inconsulta confidentia, qua quis non exploratis viribus, cæco impetu periculum aggreditur, vel ignoratione difficultatis, vel animi elatione & gloriæ cupiditate, vel desperatione, vel etiam stupiditate ac vecordia mentem perturbante. Vitium hoc à fortitudine longè est alienum, quòd rationem & cõsilium non adhibeat. Relatum est hoc etiam suprà inter affectus: quòd impetum animi ad inconsultè atque audacter agendum excitet. Huic vitio contrarium vitium est timiditas, qua sine caussa quis terrore percellitur, & quouis strepitu terretur, eaq; timet quæ pro virtute fortiter obeunda sunt, ignauus, mollis, ac laboris honesti fugiens: qui dum nimium suæ vitæ metuit, turpitudinem & dedecus, quod maximè fugiendum est, non timet. De vtroque vitio disputatum est aliter in explicatione affectuum, atque hic vbi non affectus, sed habitus vitiosus intelligendus est fortitudini contrarius.

Quid Audacia.

Quid Timiditas.

D. Hierony. contra Io. Fortitudo lá. guescit otio.

Differunt affectus & habitus

De temperantia. CAP. XXXIII.

TEMPERANTIA *virtus est, quæ voluptates, rationis imperio subijcit: ac modum rebus omnibus adhibet. Ea definitur à Cicerone, rationis in libidinem & in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Dicitur & moderatio cupiditatum, rationi obediens: & alibi, moderatrix omnium commotionum. Ea in prætermittendis voluptatibus cernitur, vt idẽ cum Platone & Aristotele sentit. Græcè* σωφροσύνη, *quam noster & temperantiam & moderationem vocat, atque frugalitatem, Versatur enim in refrenandis voluptatibus inhonestis, & immoderatis, ac libidinibus, tanquam in materia, quam tractat. Et quoniam voluptates aliæ sunt naturales, omniúmq; animãtium communes: aliæ opinabiles: & vtraque vel animi, vel*

Quid Temperántia.

Dicta est σωφροσύνη, quòd sedatis animi cómotionibus & rationi subiectis prudentiá conseruet: vt sit purus animus in corpore puro.

Diuisio voluptatum.

corporis: quarum aliæ bonæ ſunt, quæ bonum ad finem referuntur: aliæ malæ, quæ ad malum: bonis & honeſtis hæc virtus vtitur: contrariis abſtinet: omnes verò appetitiones rationis iudicio moderatur. quod his verbis cõfirmat Seneca: Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alias diſpenſat, & ad ſanũ modum redigit. Ex quibus verbis intelligendum eſt, hanc virtutem eſſe cum prudentia coniunctiſſimam. Cùm igitur in moderandis cupiditatibus temperantia verſetur, primum eius officium eſt, videre quid naturæ neceſſitas ad vitam commode degendam poſtulet: vt huic ſatisfiat, quæ paucis contenta eſt, quo nimis immoderatius rerum naturalium vſus vitetur, & intra naturæ modum cohibeatur. Alterum eſt, vt vbi iam corporis voluptatibus frenos iniecerit, moderetur etiam animi impetus rationi obluctantes, arrogantiam deprimat, ſeipſum noſcat, libidini fortiter obſiſtat, & paulatim rationis imperio ſubijcere conetur. Temperantiæ tres partes à Cicerone ſubijciuntur: Continẽtia, clementia, & modeſtia. quarum prima cupiditatem ac voluptatem refrenat: altera odium remittit: tertia pudorem honeſtum conſeruat, & verecundiam: ſine qua nihil rectum haberi poteſt.

Quibus voluptatibus temperantia vtatur.

Temperantia prudentiam requirit.

Temperantiæ officia.

Hinc Piethon temperantiam definit, habitum animi continentem præſidiis, quæ ad vitam degendam requiruntur.

Temperantiæ tres partes Ciceroni.

De continentia & abſtinentia.

Cap. XXXIIII.

Inter *continentiam & abſtinentiam id intereſſe propriè videtur, quòd continentia moderatur affectus, & in omni victu cultuq́ corporis modũ tenet, ac præcipue in prætermittendis voluptatibus cernitur, vt ait Cicero: cui cõtraria eſt incontinẽtia. Abſtinentia manus ab alienis continet, cui rapacitas opponitur. hæc in viro innocente eſt, illa in temperante. Definitur autem ab eodem: Innocentia, affectio talis animi, quæ noceat nemini*

Quid inter continentiam & abſtinentiam interſit.

Quid abſtinentia.

Quid innocentia.

nemini. Continentia, virtus per quam cupiditas consilij gubernatione regitur. Contraria est cupiditati, voluptati, libidini. Huius enim munus est, omnes appetitiones moderari, libidinem, luxum, ebriositatem, liguritionem, sensusq; omnes & voluptates rationi subijcere. hæc virtus non modò laudabiles ac dominos cupiditatum reddit, verumetiam sanos & alacres, atque ad res præclaras efficiendas aptos: at contrà, ex intemperantia multa morborum genera nascuntur, ex nimio cibo ac potu onustus venter animum quoque prægrauat, ac rationi tenebras offundit. Sed ille tamen finis omnibus semper esse debet propositus, vt ideò se contineant, quia ita Deo, cui seruiendum est, placere sciant, non quia id valetudini prosit. nam si valetudinis tantum, vel commoditatis caussa quis incontinentiam fugiat, laudem non meretur. Ad continentiam referantur illæ virtutes omnes, quocunque vocentur nomine, quæ moderantur voluptates, vestitum, victum, cibum, potum: quæ castos, moderatos, sobrios reddunt: quæ fœdas illas refrenant pestes, luxuriam, libidinem, liguritionem, vinolentiã, & similes: quibus voluptarij, libidinosi, molles, impudici, effeminati, helluones, ebriosi homines, & pecudibus deteriores efficiuntur. Per continentiam ad laudem temperantiæ peruenitur. Est illa quidem inchoata potiùs quàm absoluta virtus, vt Aristoteli placet: sed ipsius temperãtiæ perfectissimæ virtutis officio, quod in cupiditatibus refrenandis ac rationis imperio subijciendis cernitur, maximè necessaria. quam ille videtur à temperantia ita distinguere, vt in categoria qualitatis diathesin ab habitu separauit. Quod ipsum Cælius Calcagninus in Disquisitionibus annotauit, breuiter ostendens, inter continentem & incontinentem seu impotentem, inter temperantem & in-

Quid continentia.

Laus continentiæ.

Vituperatio incontinẽtiæ.

Finis omniũ virtutum.

Ad continentiam quæ virtutes referantur.

Per continentiam ad laudẽ temperantiæ peruenitur, vt per diathesin ad habitum.

Quomodo continentiam & temperantiam distinguat Arist.

& intemperantem quid differat. Continens (inquit) cum affectibus colluctatur, & vincit: incontinens reluctatur quidem, sed victus dolet. contrà, temperans nullam habet luctam: sed pacatis affectibus vtitur, vt mare tranquillum, quod nullo agitatur vento. intemperans verò sine lucta manus dat affectibus, seq́ue obsequentem omnibus voluptatibus spontè profitetur. Contrarium continentiæ vitium est incontinentia, non minus latè patens. ea definiri potest, immoderata voluptatum cupiditas, quæ rationis imperio nō gubernatur: seu immoderatus ac rationi repugnans libidinis, gulæ, vinolentiæ, ceterarumq́ue inhonestarum voluptatum vsus. Nihil est hoc vitio turpius & abiectius, quod seruum reddit hominem, atque omni libertate spoliat: quem improbissimis dominis cupiditatibus, libidinibus, heluationibus, iracundiæ, auaritiæ, aliisq́ue dedecoris ac turpitudinis administris mancipet: vt eleganter à Cicerone *disputatur in quinto Paradoxo.*

Vide Plutarchum, De virtute morali.

Quid incontinentia.

Vituperatio incontinētię.

De clementia. CAP. XXXV.

Clementia, lenitas, mansuetudo.

VT *in refrenandis ac moderandis cupiditatibus cōtinentia spectatur, ita clementia in iracundia cohibenda. Duæ enim sunt, vt suprà dictum est, animi partes, appetens & irascēs: ex quibus omnes oriūtur affectiones. Definitur a Cicerone clementia, per quam animi temerè in odium alicuius concitati, comitate retinentur. Seneca plures eiusdem virtutis definitiones adferens, Clementia, inquit, est temperantia animi in potestate vlciscendi: vel, lenitas superioris aduersus inferiorem in constituendis pœnis: vel, inclinatio animi ad lenitatem in exigenda pœna. Dicitur enim eadem lenitas, seu lenitudo, & mansuetudo, qua iræ impetus ratione reprimitur, & in vlciscēdo atque animaduertēdo moderatio adhibetur. Sed hanc ita prudentia regit, vt nec*

Quid Clemētia.

Plures definitiones Clementiæ ex Seneca.

vt nec omnibus, nec nulli ignoscatur: ne spe veniæ peccēt improbi, & lædant bonos, quibus nocere meritò dicitur, quisquis pepercerit malis: vtrumque enim crudelitati potius quàm clementiæ conuenit: sed in partem humaniorem tamen, quàm in alteram peccare præstat: nisi fortè qui reip. præsunt, exemplum in aliquos necessariò edendum iudicārint: quos optat Cicero legum similes esse, quæ ad puniendum non iracundia, sed æquitate ducuntur. Clementiæ est, caussas parcēdi quærere. Priuatorum certè nemo vereatur se ad illam clemētiorem partem inclinare, nec vnquā de illata sibi iniuria vindicanda cogitet: sed irarum stimulos cohibeat; & hanc intelligat omnium pulcherrimā esse victoriam, ac præcipuè Christiano homine dignam. Clementiæ contraria est crudelitas ac sæuitia, seu atrocitas animi in vindicando & sumēdis suppliciis, cuius comes accedit immanitas: id est, efferata crudelitas, qualis eorum est, qui in captos aut prostratos, etiam in mortuos, vt immanes beluæ sæuiunt. vtroque vitio nihil est ab hominis natura alienius, cuius propria est humanitas, & clementia; & huic virtuti vinculo amabili coniuncta misericordia, quæ clementes & humanos reddit: qua nulla virtus Deo, cuius immensa est & inæstimabilis misericordia, gratior esse potest. Clementiæ cognata videtur, sed vitium est, lenitudo: quæ stupidi hominis est, non lenis. Ceterùm crudelitas non solùm huic virtuti contraria est, verumetiam iustitiæ & fortitudini; hominum naturæ, quam sequi debemus, vt ait Cicero, maximè inimica.

Cur sit clemētiæ necessaria prudentia.

Ad puniendū non iracundia, sed æquitas mouere debet.

Priuata iniuria non vindicanda.

Iracundiā qui vincit, hostē superat maximum; Mimus est Publianus.

Contraria clementiæ crudelitas.

Immanitas.

Clementia & Misericordia Deo gratissima.

Lenitudo vitium est.

Crudelitas aliis etiam virtutibus contraria.

De modestia. CAP. XXXVI.

M ODESTIA *dicta est, quòd modum quendam ac moderationem conseruet, omnibus quidem virtutibus communem, quæ definiuntur mediocritates inter ni-*

mium & parum, sed quæ propriè in hanc temperantiæ speciem conueniat.

Quid modestia.

Definiri autē Modestia potest, per quam pudor honestus omnium dictorum atque factorum moderationem adhibet; & temporum opportunitatem, atque omnibus in rebus modum ac decorū seruat. Lib. 3. ad Herēnium, Modestia est in animo continens moderatio cupiditatum. Et à Cicerone libro 2. De inuentione, per quam pudor honestus clarā & stabilem comparat auctoritatem. & libro primo De officiis definit, omnium quæ fiunt, quæq; dicuntur, ordinē & modum, & scientiam opportunitatis idoneorum ad aliquid agendū temporum: Stoici scientiam earum rerum quæ agentur, aut dicentur, loco suo collocādarum. Prima definitio pudorem honestum, quem Cicero ingenuam quandam timiditatem appellat, & verecundiam nobis commendat,

Quid verecundia.

quæ est reuerētia quædam aduersus homines: cuius proprium est, neminem offendere: sicut iustitiæ, neminem violare. quæ definitur ab illo in Partitionibus Oratoriis, custos omniū virtutum, dedecus fugiens, laudemq; maximè consequens. Et Aristoteles vocat metum dedecoris & infamiæ.

Verecundia generalis idē quod decorū. de quo breuiter ad finem hujus capitis explicabitur.

Atque hæ quidem definitiones non vnam aliquam virtutem verecundiam declarare videntur, sed generalem quandā cum omnibus virtutibus coniunctam, quod alio nomine decorum vocatur, & nostra definitione comprehensum est.

Pudor interdum est affectus, interdū virtus, aut virtuti coniuncta.

Pudor inter affectus à nobis annumeratus est: vbi intelligi volumus repentinam commotionem, qua quis subito perturbatur: hic verò coniunctam virtuti affectionem, vsu confirmatam, quæ dedecoris atque infamiæ metu nos à vitiis auocat: eam si non ipsam virtutem, at certè cum virtute copulatam fateamur: qua nihil est homini ad fugiendam turpitudinem vtilius. Ex hac affectione obortum ruborem, virtutis colorem

Dioge-

Diogenes appellabat: indicans, eum pudorem ab indole bona proficisci. quem tamen hic moderatum esse volumus: vt sit mediocritas, quæ propria virtutum est, inter nimium pudorem seu timiditatem verecundiæ imitatricem ac rusticum pudorem, & impudentiam. A pudore, pudens seu verecundus virtutis nomine dicitur: cui cõtrarium est impudens, & inuerecundus. Laudabilis hic rerum turpium metus est, & in minoribus natu virtutis indolem significat, præcipuum etiam feminarum ornamentum. At impudentia detestabile vitiũ est, quo decorum & vitæ honestas omnis negligitur, aliorum iudicium contemnitur: & ad vitia, quia non timentur, aditus aperitur. Reliquæ Ciceronis definitiones, quas modò posuimus, quid sit modestia, satis explicant: vt sit earum rerum, quæ aguntur, aut dicuntur, ordo & modus scienter obseruandus, quo quidq; suo loco, & tempore, & decorè fiat. Eius enim officium est, ita moderari animi motus, vt omnium actionum consensio quædam retineatur: vt nihil quod ineptum sit, parumq; deceat, vel agatur, vel dicatur; ne quid iracundè, ne quid cupidè per odium, amorẽ, libidinem, arrogãtiam, ambitionẽ, aliósue non rectos impetus animi fiat. Subijciuntur modestiæ demissio animi, discendi studium, sermonis festiuitas seu lepor, seu vrbanitas, & cultus corporis. Animi demissio, quam vacant humilitatem, præclara Christianorum virtus est: qua quis ita animi insolentiam deprimit, vt quanto superior sit, tanto se gerat submissius. Hanc virtutem Christus ipse nos à se discere voluit, qui se mitem esse dixit, & animo humili atq; demisso: vt nos quoque illius exemplo nostra bona, si qua sunt, extenuemus: cùm nihil habere boni possimus, quod non Dei cõcessu atque munere nobis sit datum: vt nulla cuiquã mortaliũ sit de se gloriãdi caussa,

A pudore pudens, cui contrarium est impudens.

Impudentia.

Modestia continetur moderatio, atque omnium rerum ordo & modus.

Modestiæ officium.

Ad modestiã referuntur, Animi demissio, Discendi studium, Vrbanitas, & Cultus corporis.

Prima Modestiæ pars, Animi demissio.

Christus exemplum mitis & humilis animi.

Nulla est cuiquam de se gloriandi caussa.

Vnde omne donũ, & vera sapientia.

cùm donum omne perfectum cælitus à Deo patre, qui mentes hominum illustrat, proficiscatur per IESVM *Christum seruatorẽ nostrum, per quem veram sapientiam homines acceperunt, sancti Spiritus beneficio confirmatam. Docet igitur hæc virtus id præcipuè, quod olim de cælo delapsum ferebatur, Nosce teipsum: ne quis videlicet sibi nimium tribueret, cùm nihil habeat quod non acceperit. Est hoc etiam prudentis opus, ex quo intelliges modestiam atque temperãtiam prudentiæ semper esse coniunctissimam: vnde & a Græcis σωφροσύνη dicitur, quasi conseruatrix prudentiæ. Contrarium vitium est superbia, & arrogãtia, per quam præclara multa quis amore sui cæcus inesse quæ nõ insunt, & maiora quàm insunt, sibi fingit: seu insolens & inanis, ac iudicio mentis carens ostentatio. Stultorum hominum de se benè existimantium vitium hoc, & Deo & hominibus est odiosum. Vitiosa quoque est immodica suarum virtutum, eaq; simulata extenuatio, & alienarum falsa præsertim prædicatio: quæ magis assentationi quàm virtuti conuenit. Altera modestiæ pars cum superiori magna cognatione coniuncta est, discẽdi studium, quo suam quis ignorantiam agnoscens, scientiæ desiderio tenetur, ad quam comparandam animum applicat: & discere quàm prauè pudẽs nescire mauult. Facilè autem multa discit, qui scientiæ studiosus est, & se plurima nescire intelligit: quales fuerunt philosophi, doctrinæ laude clarissimi; quorum tota vita nihil aliud quàm perpetuum quoddam scientiæ & sapientiæ studium fuit. Hic contrarij sunt, qui ad magnam eruditionẽ peruenire possent, nisi iam se peruenisse crederent: quod huic virtuti maximè repugnat, quæ ex modestia, & propriæ ignorationis confessione proficiscitur. Virtus hæc duobus est interiecta vitiis, curiositati & incu-*

Animi demissionis officium

Nosce teipsũ.

Vnde σωφροσύνη dicta sit.

Contrarium vitium superbia & arrogantia.

Altera modestiæ pars discendi studiũ.

Horat. Cur nescire pudẽs prauè quàm discere malo?

Philosophorũ perpetuum fuit sapientiæ studium.

Contraria discendi studio vitia.

& incuriæ, seu negligentia studiorum ac scientiæ. Curiositas est nimia diligentia, seu auiditas immoderata cognoscendi res vel malas vel inanes, ac parum necessarias: contraria laudabili ac naturali vehementiq; cupiditati ac studio discendi, omnibus hominibus insito. Propria enim hominis est, veri inquisitio atque inuestigatio. Vt autem curiositas meritò vituperatur, ita negligentia & incuria scientiæ: quæ stupidorum hominum est, & hebetium, qui brutis animantibus quàm hominibus similiores videntur. Tertia modestiæ pars est festiuitas seu iucũditas, & lepor; itemq; comitas affabilitasq; sermonis: quibus qui prudenter vtetur: is omnibus iucundus erit, atq; ob id etiam gratiosus. Festiuitas *seu vrbanitas est, quæ modum quendam iocis ac ludis adhibet: & his tempore & loco apud eos, quibus ea grata sunt, ad honestam hilaritatem excitandam, ac vitæ molestias iucũditate quadam abstergẽdas vtitur. Est hæc quoque mediocritas inter duo vitia, teste Aristotele lib. II. & IIII. ad Nicomachum, scurrilem dicacitatem & rusticam insulsitatem. Qui iucunditatis ad iocum accommodatæ modum tenet, festiuus seu vrbanus habetur: qui transit modum, scurrilis: quales parasiti sunt & histriones, aliiq; leues homines & ridiculi. Qui verò omnino ab iocis abhorret, is agrestis & rusticus iudicatur. Sed diligenter cauendũ est ne dicacitate nostra quemquam offendamus, ne sint immoderati sales, ne turpes, ne inepti. Multa festiuè dicta suppeditabit Apophthegmatum opus ab Erasmo collectum. Quod autem attinet ad reliquam vitæ iucunditatem: qui ita se iucundum præbet, vt ratio postulat, is facilis, comis, & affabilis: & mediocritas, facilitas dicitur. qui modũ transit, si nulla caussa ductus, nimium facilis & obsequens; sin emolumẽti sui caussa,*

Curiositas.

Incuria & Negligentia scientiæ.

Tertię modestię pars.

Vrbanitas.

Contraria vrbanitati vitia, scurrilis dicacitas, & rustica insulsitas.

Cauẽdum est, ne sales offendant, ne sint immoderati, ne turpes, ne inepti.

Humanitas seu comitas, mediocritas est inter morositatem, & nimiam facilitatem atque adulationem.

assentator habendus est. At qui omnino abhorret disceditq; à modo & ratione, seq; tristẽ rebus omnibus præbet, is morosus & difficilis putãdus est, & omnium odio dignus, cum inhumana illa & prudẽtibus viris ingrata tristitia & agresti seueritate. Quibusdam innata videtur esse tristis quædã in vultu seueritas, qualis illi Terẽtiano Critoni tribuitur in Andria: quæ si naturalis est, certè nec bona propriè, nec mala dici potest. Bona iudicabitur, si rectæ rationi cõgruat. Sed est quoddã genus hominum, qui fronte & supercilio, atq; etiam gestu, incessu & voce stultitiam contegunt: quorum affectata grauitas, praua consuetudine confirmata, cordatis viris & ad humanitatem rectiùs informatis perridicula videri solet. Sunt alij quidam, præsertim ex iis, qui sunt in aulis principum versati, qui dum rusticitatem fugiunt, in odiosam & ineptam ciuilitatis affectationem incidunt. Modestiæ postrema pars docet ornatum cultumq; corporis esse moderandum, & in eo, sicut aliis in rebus, decorum seruãdum; ne vel nimia cura & luxus, vel agrestis & inhumana negligentia & sordes reprehendãtur. Hæc enim virtus, quæ cultu corporis commodo, & naturæ necessitati conueniente constat, mediocritas est inter luxum & sordes. Sit igitur moderatus vestitus, mũdus, aptus corpori: & ad vsum non ad stultitiam & ridiculam ostentationem conueniens; qualis barbarus & exoticus esse solet: sit personis pro dignitate & opibus, & sexui, ætati, loco, tempori, & honestæ consuetudini accommodatus. Alius nobiles & diuites, alius plebeios & tenues: alius viros, alius mulieres: alius senes, alius iuuenes decet. Cùm autem Cicero lib. 1. De officiis optimè & copiosissimè de decoro scripserit tum philosophico, tum poëtico & speciali; nos hic breuiter id solum perstringemus, quod à philosophis

Innata quibusdam seueritas ac grauitas.

Simulata grauitas odiosa est.

Inepta ciuilitatis affectatio

Postrema pars Modestiæ.

Moderatus corporis cultus.

Contraria vitia luxus & sordes.

De decoro. Ad speciale decorum pertinẽt ea quoque præcepta, quę de ciuilitate morum pueris in scholis tradi solẽt.

ſophis tractatur, omittentes etiam illud, quod communi hominum iudicio in omnibus actionibus pulchrum & probabile, & bene à natura informatos homines pro ſua cuiuſq; perſona ac dignitate decere videtur; & hoc capite magna ex parte ſumus complexi, & olim tabella quadam ſpectandum exhibuimus: cuius illam, quæ eſt de Decoro, particulam huic nouæ libelli Ethici anacephalæoſi adijciendam curauimus. Philoſophicum igitur illud generale decorũ eſt ipſum honeſtum, aut huius velut ſplendor quidam, & lumẽ omnium virtutũ, ita cum honeſto coniunctum, vt pulchritudo corporis cum bona valetudine. Quemadmodũ enim bonus corporis habitus ſeu bona valetudo pulchritudinem ac ſuauitatem coloris gignit, contrà valetudo mala deformitatem & inſuauem colorem: ita honeſtas decorum parit. qui tanquam virtutis color eſt & ornamentum.

Decorũ Philoſophicum, ſeu generalis temperantia, idem quod iuſtitia generalis.

De intemperantia, & duabus eius partibus.

CAP. XXXVII.

INTEMPERANTIA *eſt, obſequium cupiditatibus contra rationẽ indulgens: quam Cicero libro quarto Tuſculanarum quæſtionum definit, à tota mente, & à recta ratione defectionem, ſic auerſam à præſcriptione rationis, vt nullo modo appetitiones animi nec regi nec contineri queant. Partes huius vitij duæ ſunt: vna, quæ nimium voluptatibus indulget: altera, quæ nihil. per illam præcipites homines belluarum more in omnes voluptates ruũt, reiecto rationis imperio: per hanc, animi duritiã nõnulli tanquã ſtupore quodã, ad omnes voluptates redduntur hebetes; & honeſtam etiam ac neceſſariam iucunditatem ſine cauſſa reijciunt & aſpernantur. ſed horum perpaucos reperiri puto, qui ab omni voluptate, quæ vel maximè natura delectatur, immanitate quadam ſic abhorreãt, vt nulla iucunditate demulceri*

Quid intẽperantia.

Duæ partes intẽperantiæ.

ἀναισθησία immanis duritiesin voluptatibus aſpernandis.

Pauci ab omni voluptate abhorrent: pluresei nimium indulgent.

mulceri possint. Multo plures in alteram peccare partem solent, & magno cum temporis, & valetudinis, & famæ detrimento, luxuria & otio diffluentes nimis laxas habenas dare voluptati, quam ex præscriptione rationis temperantia refrenat: quæ duobus illis interiecta vitiis, auream illam & propriam virtutis mediocritatem semper tenet. Cetera vitia, quibus reliquæ temperantiæ species interiecta sunt, virtutibus singulis addita, hîc repeti non est necesse.

Ouid. Otia dant vitium, &c.

De virtutum inter se coniunctione, differentia, & præstantia. CAP. XXXVIII.

Virtutes omnes, vt artes, vitæ coniunctæ sunt; non autem vitia, quæ contraria inter se esse possint, vt auaritia & effusio.

VIRTVTES *omnes, quæ modò perfectæ sunt, & ad rationis habitum perductæ, mutua quadam inter se connexione ita deuinctæ sunt, vt corporis vnius membra: ita amabili concordia consentiunt, vt in cantu, & fidibus concentus musicus. Quamuis enim specie differant, cùm sint species diuersæ, vsu tamen eas, vt artes inter se coniunctas intelligimus. Hæc est illa multiplex annulorum series, quam à magnete attrahi Plato scripsit. Nō enim perfectè ac verè prudentē vocaueris, qui non idem sit & iustus & fortis & temperans: nec iustum, qui ceteris careat: nec fortem nec temperantem, qui reliquorum comitatu non sit instructus; etiam si frequentius in vna virtute quàm in alia versetur, & in ea malit excellere. Inchoatæ verò virtutes non ita coniunguntur, vt quasi consensum concentumq́; efficiant. Socratē fuisse temperantē & modestum accepimus: sed illa quæ peculiaris ei fuisse dicitur ironia, cùm tam cupidè aliorum inscitiam argueret, arrogātiæ reprehensionem effugere non potest. At verò illa beati Iobi summa patientia ac temperantia litteris sacris prædicata, omnium perfectissima fuit: qualis & Abrahami fuit obedientia, Iosephi in Ægypto continentia,*

Plato in Ione.

Inchoatæ virtutes non ita inter se coniunctæ sunt, vt perfectæ.

mansue-

mansuetudo Mosis, aliorumq́; patrum, qui diuino spiritu regebantur, virtutes. Sed huius tam perfectæ virtutis exempla non ita multa proferũtur: inchoatæ verò plurima numerari possunt. Virtutes aliæ aliis dignitate & actione præstant: vt prudentia, cuius in mente sedes constituitur, & in veri inquisitione versatur, temperantiæ præfertur, quæ voluptates moderatur, & modum rebus omnibus adhibet: cui locus assignatur in appetente animi facultate: iustitia fortitudini, quòd illa seipsa contenta non egeat aliis, ad conseruandam humanæ societatis æqualitatem necessaria: nullamq́; certam habeat sedem, sed ad omnes animi partes æque diffundatur: hæc in difficultatibus contemnendis versetur, & in irascentis animi facultate sit collocata, nec possit ope iustitiæ carere. Quatuor autem his primariis virtutibus quæcũque subiectæ sunt, vt ordine, sic dignitate sunt inferiores; propterea quòd earum aliis aliæ subsint: nec statim ad summum bonum, quòd illa summa capita proximè spectant, sed ad sua genera singulæ referantur, & nos potius quàm felicitatem respiciant: cùm nõ ipsæ per se, sed per illa quatuor genera ad ipsum Deum, qui bonorum omnium est finis, dirigantur. Ad hunc finem exoptatum, æternamq́; felicitatem, per virtutis quidem actiones (vt initio dictum est) sed quas ipse nobis Deus sua benignitate fortunet, peruenitur: cui laus omnis, honor & gloria æterna debetur.

Perfectæ virtutis vir in hac imbecillitate humana non facilè reperitur, nisi à Deo fuerit excitatus. Nec enim Socrates, nec Cato, nec vllus veterum sine exceptione laudari potest. Et veteres illi heroes Hercules, Achilles, Alexander, Cæsar, multa quidem fortiter sed plura fortassis etiã temerè fecerunt, &c.

Quatuor illæ primariæ virtutes omnibus præstant, quòd ad summum bonum proximè spectent.

Deus bonorũ omnium finis est.

FRAGMEN-

FRAGMENTA QVÆDAM PYTHAGOREORVM, EX STOBÆO, INTERPRETE G. CANTERO.

HIPPODAMI THVRII LIB. DE BEATITVDINE.

ANimalia beatitudinis alia capacia sunt, alia non sunt. Capacia sunt ea, quæ ratione sunt prædita: quandoquidem beatitudo sine virtute subsistere non potest: virtus autem in eo, quod rationis est compos, cernitur. Capacia non sunt, quæ ratione carẽt. Etenim nec quod visu caret, visus aut operis aut virtutis est capax: nec quod rationis est expers, ratione præditi vel opus vel virtutem potest capere. At beatitudo & virtus ratione præditi, illa tanquam opus, hæc tanquam ars quædam est. Iam ratione prædita quædam ipsa perfecta sunt, quæ per se sunt perfecta, nec vlla re externa vel vt sint, vel vt bene sint, indigent: qualis quidem sit Deus. Non ipsa perfecta sunt, quæ per se non sunt perfecta, verùm externas res requirũt: qualis quidem sit homo. Non ipsa perfecta porrò quædam perfecta sunt, quædam imperfecta. Perfecta, quæ & suis & externis caussis nituntur: suis, quòd & naturam bonam, & consilium rectum attulerint: externis, quòd rectam legum constitutionem, ac probos præfectos nacti sint, qualis quidem sit homo bonus. Imperfecta sunt, quæ vel neutrum horum, vel tantùm aliquod sunt consecuta, vel prorsus prauo sunt ingenio, qualis quidem sit alterius generis homo. Perfecti homines porrò alij natura sunt, alij

alij vita perfecti. Natura, qui boni duntaxat sunt: id est, virtute præditi. Virtus enim cuiusque, in cuiusque rei natura supremum est, & perfectio: tum oculi, in oculi natura supremũ & perfectio: tum hominis, in hominis natura supremum & perfectio. Vita perfecti sunt, qui non boni tantùm, sed etiam beati sunt. Cùm enim beatitudo sit humanæ vitæ perfectio: vita quidem est actionum compositio, [illegible] autem ad finem deducit beatitudo. id quod per virtutem fit, & felicitatem: illam propter vsum, hanc propter successum. Ac Deus quidem nec virtute ab aliquo percepta bonus, nec felicitate comitante beatus est redditus. Etenim natura, tum bonus tum beatus erat, semperq́; & fuit & erit: nec vnquam talis esse desinet, cùm interire non possit. Homo verò nec bonus natura nec beatus est, verùm disciplinam & fortunam requirit: virtutis quidem, vt bonus: felicitatis autem, vt beatus euadat. Quocirca duo hæc beatitudinem humanam constituunt, laudatio, & felicitatis prædicatio. Laudatio virtuti, altera felicitati tribuitur. Iam virtutem ex diuina, felicitatem ex humana sorte adipiscitur. Differunt autẽ cùm diuina cælestiaq́; à mortalibus ac terrenis, tum à melioribus deteriora. Itaque qui deos sequitur, beatus: qui mortales, miserè euadit. Nam prudentia prædito decens & vtilis est felicitas: decens, quoniam vti nouit: vtilis, quia factis manum admouet. Pulchrum igitur est, quãdo cum felicitate prudẽtia cõiungitur, tanquã secundo vento actiones ad virtutem, tãquam Cynosuram respiciendo perficere. Sic enim non Deum tantùm sequetur, sed etiam humanũ bonum cum diuino componet. Hoc quoque manifestum est, ex affectionibus & factis discrimen vitæ gigni. Est autem tum affectio vel honesta, vel turpis, tum factum vel beatum vel miserum,

rum. Honesta affectio est, quæ virtutis: turpis, quæ vitij particeps est. Facta quoque beata sunt, quæ in felicitate cernuntur, quoniam ratione perficiuntur: misera, quæ in infelicitate, quoniam finem non assequũtur. Quapropter virtus non modò discenda, sed etiam possidenda, & ad familiarum ac rerump. vel securitatem, vel auctum, vel etiam (quod est maximum) emendationem est vsurpanda. Rerum enim præclararum non tam possessionem, quam vsum sectari debemus. Quæ quidem omnia contingent, siquis remp. bene constitutam nanciscatur. id quod quidem Amalthææ, quod dicitur, cornu voco. Etenim in recta legum constitutione sunt omnia, neque maximum humanæ naturæ bonum vel existere absque ea, vel comparatum & auctũ permanere possit. Nam & virtutem, & ad virtutẽ viam hæc in se continet: quandoquidem in ea partim naturæ bonæ procreantur, partim & mores, studia, leges optimè se habent, & recta ratio, pietas, sanctimonia, magnoperè vigent. Quamobrem qui beatus futurus & feliciter victurus est, eum in bene constituta repub. & viuere necesse est, & mori. Quid quòd etiam necessariò quæ ante dicta sunt, ita se habent. Cùm sit enim homo societatis pars, hac ratione fit eodem pacto perfectus, si non tantum socium, sed & probum socium se præbeat. Quædam etenim in pluribus, non in vno: quædam in vno, non in pluribus cernuntur: quædam & in pluribus, & in vno: ideoq; in vno, quoniam & in pluribus. Nam harmonia, concentus, numerus, in pluribus cernuntur: quandoquidem horum nulla pars totum queat constituere. Iam visus & auditus præstantia, pedumq; velocitas in vno duntaxat existunt. At beatitudo & animi virtus, & in vno, & in pluribus, & in toto, & in vniuerso cernitur. ideoq; in vno, quoniam & in pluribus:

bus: ideóque in pluribus, quoniam & in toto atque vniuerso. Nam & naturæ totius constitutio singulas partes constituit, & singulorum constitutio totum atq; vniuersum absoluit. Id autem inde fit, quòd natura prius est parte totum, non pars toto. Si enim mundus non esset, nec sol, nec luna, nec vel errantes vel inerrantes extarent stellæ. Postquam verò mundus est, horum quoque singula cernuntur. Atque hoc in ipsa quoque animalium natura perspicitur. Si enim animal non esset: nec oculus, nec os, nec auris appareret. Postquam autem est animal, hæc quoque singula cernuntur. Sicut porrò totum ad partem, sic etiam totius virtus ad partis virtutem se habet. Siquidem absq; harmonia diuinaq; mundi cura non possent, quæ constituta sunt, in statu suo permanere: absq; recta legum in ciuitate constitutione, nullus vel bonus vel beatus posset esse ciuis: absque animalis sanitate, non posset nec pes nec manus roboris & valetudinis esse particeps. Est enim vt mundi virtus, harmonia: ita ciuitatis, bona legum constitutio: & corporis, sanitas ac robur. Atque singulæ totorum partes ad totum & vniuersum referuntur. Nam & oculi totius corporis caussa cernunt, & reliquæ partes totius atq; vniuersi caussa constitutæ sunt.

EVRYPHAMI PYTHAGORICI
LIB. DE VITA.

PERFECTA *hominis vita quemadmodum Deo cedit, quoniam ipsa perfecta non est: ita brutis præstat, quoniam virtutis & beatitatis est particeps. Nam nec Deus externam caussam requirit, (cùm enim natura bonus ac beatus sit, per se perfectus est) nec brutum vllum. Etenim cùm ratione careant, actionum quoque*

carent scientia. At hominis natura partim sui est consilij, partim etiam diuinum requirit auxilium. Quòd enim rationem capere, honesta turpiáq; cognoscere, recta in cælum à terra suspicere, deosq; altissimos potest comprehēdere, diuinum quoque adeptus est auxilium. Rursum quòd voluntatem habet atque consilium, ac tale in se initium, quo possit & virtuti & vitio studere, deosq; & colere & auersari: per se quoque moueri valet. Quapropter tum laudem & honorem, tum vituperationem & ignominiam partim diuino, partim humano facto consequuntur, siue virtuti, siue vitio dederint operam. Sic namque se tota res habet. Hominem Deus, animal præstantissimum, & vt suæ naturæ respondens, ita vniuersi constitutionis oculum in mundo collocauit. Quamobrem hic & rebus imposuit nomina, quarum fuit signator: & litteras inuenit, memoriæ thesauro instructo: & Vniuersi constitutionem imitatus, iure ac legibus vrbiū societatem concinnauit. Nullum enim factum nec mundo, nec diis potest esse dignius, quàm ciuitatis bene constitutæ compositio, legumq; & reip. constitutio. Siquidem vnusquisque, cùm sit per se nullus, nec ad vitam in communi concordia, reiq; publ. compositione degendam per se aptus est, & ad integram perfectámq; societatis compagem constituendam ineptus. Etenim humana vita lyræ vndique perfectæ & accuratæ similis est. Sicut enim lyra omnis tria hæc requirit, apparatum, compositionem, & pulsum musicū (apparatum dico, propriarum partium omnium copiā, vt chordarum, & ad pulsum ac sonum pertinentium instrumentorum: compositionem autem, mutuam sonorum proportionem: pulsum denique, horum pro compositione motum) sic etiam humana vita tribus his indiget. Apparatus quidem est, vitæ partium iustus numerus

merus. sunt autem vitæ partes, corporis bona, opes, amici, gloria. Compositio est, horum secundum virtutem & leges constructio. Pulsus denique musicus est, horum secundum eadem permistio, cùm secundo vento virtus fertur, neque aduersi quicquam aliunde sentit. Non enim in eo, si voluntario scopo excidant consilia, verùm si eum assequantur, est posita beatitudo: neque tam vt satellitibus ac ministris virtus careat, quàm vt suis facultatibus ad res agendas affatim instruatur. Nam non ipse perfectus, sed imperfectus est homo. Fit autem perfectus partim sua, partim aliena opera; idq́ vel natura, vel vita. Natura, si bonus euadat: virtus enim cuiusque in cuiusque rei natura supremum est & perfectio: tum oculorũ, in oculorum natura supremũ & perfectio, tum auriũ in auriũ, tum hominis, in hominis natura supremũ & perfectio. Vita perfectus fit, si beatus euadat. Beatitudo enim humanorum bonorum summa est, & perfectio. Quo fit, vt rursum virtus & felicitas eius vitæ partes existat: & virtus animæ; felicitas corporis, simul vtrumque animalis vicem gerat. Vt enim illius est, naturæ bonis rectè vti: ita huius, vsum suppeditare: & vt vti, virtutis; ita vsum præbere, felicitatis. Illius est, consilium & rationem rectam: huius, actiones & facta conferre. Nam vt honesta velle, & ferre grauia, virtutis est proprium; ita cõsiliorum optatus euentus, & factorum finis in felicitate situs est. Quemadmodum etenim vincit imperator virtute & felicitate; feliciter gubernator nauigat arte & vento secundo; rectè cernit oculus & videndi facultate & luce: ita præstantissima humana vita & virtute & felicitate redditur.

HIPPARCHI PYTHAGORICI LIBER DE ANIMI TRANQVILLITATE.

CVM *breuissimum sit humanæ vitæ tempus, cum æternitate collatum, pulcerrimam homines tanquam peregrinationem instituēt, si in animi tranquillitate viuere statuerint. Id autem consequentur maximè, si seipsos diligenter cognouerint, qui mortales & carnei sint, iniuriæ & interitus obnoxio præditi corpore, rebusq́; omnibus grauissimis ad extremum vsque halitum expositi. Ac primum quidem ad ea, quæ corpori accidunt, veniamus. hæc sunt pleuritides, pulmonis morbi, phrenitides, podagræ, vesicæ morbi, dysenteriæ, veterni, comitiales, vlcera putrescentia, cetera infinita. At animo maiora multa atq; grauiora contingunt. Quicquid enim sceleris, vitij, peccati, impietatis in hominum vita cernitur, ex animi perturbationibus ortum ducit. Etenim per immoderatas & à natura alienas cupiditates multi in effrenes impetus inciderūt, nec vel a filiabus vel à matribus turpissimā potuerunt cohibere libidinem. Quid quòd & parentes multi & liberos proprios iugularunt? Iam quid aliunde obuenientia referam mala, diluuia, siccitates, æstus & frigoris inclementiā sic vt ex aëris inæqualitate nonnunquam pestis, fames, varijq́; casus oriantur, ac totæ desolentur vrbes? Quæ cùm impendeant multa, neq; corporis bonis cōfisi, quæ vel vna febricula statim corrumpuntur, nec externa, quæ videtur efferamur felicitate, cùm & hæc sæpe citius recedere soleat, quàm accedere. Hæc enim omnia incerta esse & instabilia, nec eorum quicquam firmum, perpetuum, aut immobile existere, multis & variis ex mutationibus cognouimus. Quapropter*

propter

propter & hæc animo reputantes, & an ea, quæ data præstò sunt, vel minimum tempus durare possint, cogitantes, fortiter, quicquid accidit, si feramus, animi fruemur tranquillitate. Nunc verò permulti, quæcunque vel natura vel fortuna dedit, meliora cùm finxerunt, nec tam ea qualia sint, quàm qualia maximè cerni possint, æstimarunt, subito priuati, multis ac magnis turpibusq; malis animum depriment. quo fit, vt acerbissimè viuant ac miserrimè. Id autem vel inopum iactura, vel in amicorum aut liberorum morte, vel in aliarum rerum, quæ carissima dicuntur, amissione conspicitur. Tum verò flentes & eiulantes, infelicissimos ac miserrimos se solos prædicant: cùm nec eodem se, quo alios multos, modo & habuisse & habere meminerint, nec tum sui, tum superioris temporis hominum vitam queant perspicere; quantis videlicet in calamitatibus & miseriarum cumulis & nunc agant, & olim permulti egerint. Quocirca si ex historia nobis tradita repetamus multos amissis opibus, eam ob iacturã ipsos postea saluos euasisse, cùm vel in latrones, vel in tyrannum eam ob rem potuissent incidere: multos quoque quos maxima beneuolentia prosecuti quondam fuerunt, eos pòst maximè odisse: nec paucos à liberis & amicis carissimis fuisse interemptos: si etiam nostram vitam cum aliorum infeliciore conferamus, casusq; omnes humanos atque communes habeamus, viuemus tranquillius. Nec enim debet, qui homo sit, aliena mala, sed & sua ducere facilia, cùm totam vitam multis videat ærumnis refertam. At qui flent & eiulant, præterquam quòd nec rem amissam, nec mortui vitam recuperant, animum prauis rebus multis circundatum in maiores perturbationes impellũt. Quamobrem debemus omnibus modis inueteratas maculas abluentes & repurgantes

est continentia, & in non moderāda, incontinentia: feritas autem ad iracundiam, huic enim cùm quis maleficium non vt homo, sed vt fera gratificatur, ea dicitur feritas. Sunt quoq; harū affectionum effectus & fines cōsequentes. Vt enim a malitia pendet auaritia, sic ad ratione pollentē animi partem refertur malitia. Similiter vt ad iracundiam pertinet ambitio; sic ipsa nimia reddita, feritatem gignit. Denique voluptas vt cupiditatis est, ita nimium quæsita parit incontinentiam. Quare cum de tot caussis iniuste agamus, de totidem nimirum iuste agemus. Nam & virtus natura benefacit ac prodest, & vitium malefacit ac nocet. Et quoniam de animi partibus alia imperat, alia paret, virtutes autem in his ac vitia cernuntur, virtutes quoque partim imperantes, partim parentes, partim esse mistas efficitur. Imperat quidem prudētia, parent autem fortitudo ac temperantia: mista demum est iustitia. Perturbationes porrò sunt virtutis materia, quandoquidem in his illa cernitur. Est autem aliud perturbationis genus cum voluntate coniunctum, aliud non est: coniunctum, voluptas est; non coniunctum, dolor. Atq; hæc & intendunt & remittunt ciuiles homines, dum reliquas animi partes rationis participi accommodant: id quod in eo positum est, vt nec propter nimium, nec propter parum suas actiones prohibeatur mens perficere. Quod enim deterius est, præstantioris caussa cœpit existere? vt in mundo semper patiens pars propter eam, quæ semper mouetur: in animalibus femina propter marem (hic enim animum gignit, illa duntaxat materiam gignēdo suppeditat) in animo ratione carēs pars propter rationis compotem. Nam & iracundia & cupiditas ad primam animi partem refertur, illa tanquam satelles & latro, hæc curatoris instar & cu-

Stodis domestici. At mens in summo corporis vertice collocata, in pellucida vndiq; specula eorum, quæ sunt, scientiam inuestigat, & hoc a natura opus habet, vt post inuestigationem & acquisitiorem, melioribus ac præstantioribus vtatur. Etenim rerum diuinarum ac præstãtissimarum cognitio, beatitudinis humanæ principium, caussa, & norma est.

METOPI PYTHAGOREI
LIB. DE VIRTVTE.

HOMINIS *virtus est hominis naturæ perfectio. Etenim per propriam virtutis naturam perfectum quicque ac supremum redditur. Nam & equi virtus est ea, quæ naturam equi ad supremum perducit, & in partibus singulis eodem se modo res habet. Nam & oculorum virtus est acer visus, idemq; supremum in oculorum natura: & aurium virtus acer auditus idemq; supremum in aurium natura: & pedum virtus velocitas, eademq; suprema in pedum natura. Sunt autem virtuti hæc tria necessaria, ratio, facultas, & consilium. Ratio indicat & contemplatur: facultas resistit & moderatur: consilium amat & amplectitur. Iam iudicare & contemplari, intelligentis animi partis est proprium: resistere & moderari, ratione carentis: amare & amplecti, vtriusque, tam quæ ratione caret, quàm quæ pollet. Cùm enim ex intelligentia & appetitu constet consilium, illa ad rationis compotem animi partem, hic ad expertem refertur. Iam virtutum omnium numerum, nec non virtutis ortum & constitutionem ex animi partibus licet cognoscere. Etenim animi partes primæ sunt duæ: altera compos rationis, expers altera. illa iudicamus & contemplamur, hac ferimur*

rimur & appetimus. Hæ porrò vel consentiunt inter se, vel dissentiunt. quæ quidem pugna ac discordia propter nimium vel parum existit. Cùm igitur rationis compos pars moderatur expertem, tolerantia gignitur & continentia. cùm altera imperat, paret altera, & inter se ambæ consentiunt, virtus nascitur. Ac tolerantia quidem & continentia cum dolore gignuntur, dum labori illa, voluptati hæc resistit. Incontinentia verò ac mollities nec resistit nec moderatur. Quo fit, vt bona propter dolorem fugiamus, propter voluptatem amittamus. Quid quod laudationes, vituperationes, cunctaq́; humana bona in his animi partibus cernuntur? Et hoc quidem pacto virtus in vniuersum constituitur: species autem eius & partes hoc modo sunt considerandæ. Posteaquam duæ sunt animi partes, altera ratione prædita, carens altera; quæ porrò vel iracundia, vel cupiditas dicitur; & rationis compos quidem est, qua iudicamus & contemplamur: expers autem, qua ferimur & appetimus. huius porrò qua parte tanquam vlciscimur nos ac defendimus, vocatur iracundia: qua propriam corporis constitutionem tanquam appetimus ac desideramus, cupiditas: efficitur, ex his animi partibus etiam virtutum numerum, discrimen, ac proprietatem pro portione consequi.

CLINIÆ PYTHAGOREI.

ET *omnis quidem virtus, vt initio definitum est, ratione, consilio, ac facultate perficitur: horum autem singula non virtutis partes, sed caussæ sunt. Itaq; qui intelligente atque cognoscente huius parte valent, sollertes ac prudentes dicuntur: qui morali & appetente, vtiles & commodi. Quoniam verò non sine caussis exsuscitatis iniustè solent agere, hæ autem tres sunt, intemperantia in corporis voluptatibus, auaritia in lu-*

erando, ambitio in æqualibus antecellendis: sciendũ est, his opponi posse, & quæ metũ & quæ pudorem, & quæ cupiditatem pariant: metum propter legem, pudorem propter Deum, cupiditatem propter sermonem. Quocirca sunt initio iuuenes & deorum & legum honorem docẽdi, hic etenim omne factum humanũ, totaq́; vita, si nõ desit successus, sanctimoniæ pietatisq́; particeps erit.

THEAGIS PYTHAGORICI
LIB. DE VIRTVTIBVS.

VIRTVTIS *omnis caussæ sunt tres, cognitio, facultas, & consiliũ. Cognitio est, qua res contemplamur & iudicamus. Facultas tanquam robur est caussæ, quas ferimus, & in rebus permanemus. cõsilium instar manuum est animi, quibus ferimur, & res apprehendimus. Animi quoque constitutio sic se habet, vt vna sit eius pars ratio, altera iracundia, tertia cupiditas. Ratio cognitioni, ira robori, cupiditas appetitui præest. Cùm igitur hæc tria vna compage in vnum rediguntur, tum virtus in animo gignitur & concordia: cùm per seditionem inter se diuelluntur, vitium oritur atque discordia. Iam cùm ratio partes animi ratione carentes moderatur, tolerantia gignitur & cõtinẽtia; dum labores illa, voluptates hæc moderatur: cùm ratione carentes moderantur rationem, nascitur mollities & incontinentia; dum labores illa fugit, à voluptatibus hæc vincitur. Cùm verò melior animi pars imperat ac præest, deterior paret ac sequitur, & inter se ambæ consentiunt, tum virtus & omne bonum per totum animum existit. Et cupiditas quidem cùm rationem sequitur, fit temperantia: cùm iracundia, fortitudo: cùm partes omnes, iustitia. Hæc enim & vitia cuncta, &*

cta, & virtutes animi inter se discernit: & animi partium compagis quædam est constitutio, virtusq; perfecta & suprema. Vt enim in hac omnia sunt, ita sine hac reliqua non existunt animi bona. Quapropter & inter deos magnā vim habet, & inter homines iustitia. Totius enim atque vniuersi tum inter hos, tum inter illos communionem hæc virtus continet. ac Themis quidem apud superos, Dice autem apud inferos, Lex verò inter homines prædicatur. Hæc porrò iustitiam supremā esse virtutem indicant. Cùm quidem in iudicando & contemplando posita virtus est, vocatur prudentia: cùm in grauibus ferēdis, fortitudo: cùm in moderādis voluptatibus, temperantia: cùm in lucro & iniuria non faciendis, iustitia. Iam eandem vel secundum rectam rationē constitui, vel præter rectam rationem non constitui, decorum est vel indecorum assequi. Est autem decorùm, quod esse decet, id quod nec addi quicquam nec demi postulat; quandoquidem ipsum, quod esse decet, est. Indecori verò species duæ sunt, nimium & parùm. illud plus quàm decet, hoc minus habet. At virtus decori est habitus. quocirca statim quoque & supremum est & mediū. hîc enim decora quoq; & media sunt & suprema: media, quoniam inter nimium & parum constituta sunt suprema, quoniam nec addi quicquam nec demi postulant, quandoquidem quod esse decet, ipsa sunt.

Quoniam quidem morum virtus in perturbationibus versatur, ac supremæ perturbationes, voluptas & dolor censentur; efficitur, in eo virtutem non esse positā, vt quis ex animo perturbationes. voluptatem ac dolorem euellat, verùm vt aptè connectat. Etenim nec sanitas, quæ corporis facultatum quædam est bona temperatura, in eo ponitur, si frigus, calor, humor, & siccitas tollantur, verùm si permisceantur, cùm sit horum quasi

quidam commensus: nec in musica, si acutum & graue demantur, concentus oritur. verum si hæc aptè permisceantur, tum & concentus existit, & vocum discordia tollitur. Similiter calore, frigore, humore, siccitate permistis, & sanitas oritur, & morbus perit. Neque aliter iracundia & cupiditate rectè compositis, & vitia cum perturbationibus eximuntur, & virtutes moresq; existunt. Est autem morum virtutis maximè proprium, quod in rebus honestis est, consilium. Etenim ratione ac facultate etiam sine virtute uti licet, consilio non licet, quandoquidem moris dignitatem consilium indicat. Quapropter & per vim imperans iracundiæ & cupiditati ratio, continentiam ac tolerantiam parit; & per vim rursus a rationis expertibus pulsa, incontinentiam & mollitiem. Ceterùm tales animi affectiones & imperfectæ virtutes, & imperfecta sunt vitia. Vt enim est sana ratio, ita partes animi rationis expertes ægrotant. Et quatenus quidem à rationis compote animi parte ira & cupiditas reguntur, virtutes habentur continentia ac tolerantia: quatenus autē per vim hoc, non sponte fit, sunt vitia. debet enim virtus non cum dolore, sed cum voluptate officium facere. Quatenus rursum imperantes rationi ira & cupiditas, mollitiem & incontinentiam procreant, vitia hæc sunt: quatenus verò cum dolore perturbationibus gratificantur, dum errorem suum, quoniam sanus est animi oculus, agnoscunt, non vitia, vel saltem non prorsus habenda sunt. Manifestum est igitur, sponte virtutem debere officium facere. Et cum voluntate quidem coniunctum quod est, non caret voluptate & hilaritate: quod autem non est, dolore & metu non caret. Quid quòd simulatque inciderit diuisio, hæc ita se habere comperientur. Etenim cognitio rerum & inspectio ratione prædita est animi partis

partis: facultas autem ratione carẽtis. siquidem & laboribus resistere, & voluptates moderari, ratione carentis proprium est animi partis. Consilium vero in vtroque cernitur, & rationis compote, & experte animi parte. cùm enim ex intelligẽtia & appetitu constet, illa ad rationis cõpotem, hic ad expertem refertur. Quamobrem & virtus omnis in partibus animi componendis posita est, & voluntas atque consilium prorsus in virtute cernuntur.

Et in vniuersum quidem compositio quædam ratione carẽtium animi partium cum rationis compote virtus est: cùm autem & voluptas & dolor decori norma reguntur, tum existit. Nihil enim est aliud vera virtus, quàm decori habitus. Decorum autẽ est, quod esse decet; indecorum, quod non decet. Indecori verò species duæ sunt, nimium & parum. Illud plus quàm decet, hoc minus habet. Decorum porrò cùm sit, quod esse decet, & supremum sit & medium: supremum, quoniam nec addi quicquã nec demi postulat: medium, quoniam inter nimium & parum constitutum est. Sic porrò se decorum & indecorum inter se habẽt, vt æquale & inæquale, dispositum & confusum: quæ quidem vtraque finitum & infinitum sunt. Iam inæqualis partes ad medium, non ad se inuicem referuntur. Nam & obtusus dicitur angulus, qui recto maior est; & acutus, qui minor; & maior linea recta, quæ ductam è centro superat; & longior dies eo, quem dat æquinoctium. morbi quoque gignuntur, quoniam vel calidius vel frigidius redditum est corpus. siquidem quod calidius est, plus est mediocritate: quod frigidius, minus. Enimuero animus quoque cum suis hanc affectionem & proportionem habet. Vt enim audacia plus decoro habet in grauibus perferẽdis, ita minus ignauia. vt effusio plus decoro

coro habet in sumtu faciẽdo, ita minus illiberalita ira plus decoro habet in iracundiæ impetu, ita stu tas minus. Ac similis est aliarum affectionum opp tarum ratio. Debet autem virtus cùm decori sit h tus, & perturbationum mediocritas, nec stupida nec immodicè affici. Vt enim stupor immotum & guidum ad honestatem reddit animum, ita confu & imperitum immodica perturbatio. Quare sic d in virtute perturbatio, vt in pictura vmbra atque nea, obiter elucere. Quod enim viuum ac tenerum veritatem exprimẽs ducitur, id per hæc maximè, si ni sunt colores, efficitur. Animi quoque perturbati naturalis virtutis impetu & instinctu animantur enim ex perturbationibus oritur virtus, ita rursum ta cum ipsis coniungitur: quemadmodum ex graui acuto concentus, ex calido & frigido temperatura, leui & graui æquilibrium. Non sunt igitur ex an tollendæ perturbationes, quandoquidem id non con cit, verùm cum ratione prædito per decorum & me critatem aptè componendæ.

ARCHITÆ PYTHAGORE
LIBER DE MORVM DOCTRINA.

AIO *virtutem ad miseriam, vitium ad beatitu nem fugiendum, si habitus ipsos inspiciamus, suffice Semper enim virum malum esse miserum necesse e siue materiam habeat, quoniam ea malè vtitur, s non habeat. quemadmodum & cæcum, siue lucem a splendorem habeat, siue in tenebris degat, cæcum s se necesse est. At bonum non semper beatum esse cessarium est, quandoquidem non in possessione virt*

t